

Издаје
Милешевски културни клуб „СВЕТИ САВА“
Пријепоље

e-mail: zomalesic@ptt.yu
www.savindan.org.yu
тел: 033/713-280

Издаје сваког Савиндана

Председник Главног одбора Клуба
Зоран Малешић

РЕДАКЦИЈА:
Милева Малешић,
главни и договорни уредник,
Милован Митровић, Љубомир Шуљагић
Мирјана Тешевић, Зоран Шапоњић

ФОТОГРАФИЈЕ:
Раде Прелић, Зоран Малешић, Зоран Павловић

ИЛУСТРАЦИЈЕ:
Милутин Дедић

ЛИКОВНО РЕШЕЊЕ ЗАГЛАВЉА:
Веселин Нишавић

ТЕХНИЧКА ПРИПРЕМА:
Милорад Васовић

ШТАМПА:
Младост груп, Лозница
Бул. Доситеја Обрадовића 74
тел: 015/871-744, факс: 015/871-729

Жиро рачун клуба 180-0205170101500-78

У ОВОМ БРОЈУ

- Давор Џалто: ИСТИНА И ИСТИНЕ
- Вујица Бојовић: ЗАМАЈАВАЊЕ НАРОДА
- Петар Влаховић: ТРАДИЦИЈА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЖИВОТУ
- Драган Коковић: НЕИЗВЕСНОСТ СЕОСКЕ КУЛТУРЕ
- Срђа Трифковић: КОСМЕТ - СРПСКА ТАПИЈА
- Дарко Танасковић: ТУРКОЛОГИЈА ПРЕД НОВИМ ИЗАЗОВИМА
- Даница Поповић: „ПУСТИЊА” БЈЕЛИЧКОВИЦА
- Драгица П. Алексић: СРЕДЊОВЕКОВНИ ГРАД ЈЕЛЕЧ
- Весна С. Пено: ВИКЕНТИЈЕ ХИЛАНДАРАЦ
- Милутин Дедић: МОКРАЊАЦ У СЕБИ
- Жарко Лековић: НЕЗАОБИЛАЗНО У ИСТОРИОГРАФИЈИ ЦРНЕ ГОРЕ
- Зоран Шапоњић: СТАРИНСКИ ЉУДИ
- Здравко Ранковић: ПОЛИМЉЕ ПОСТОЈБИНА ВАЉЕВАЦА

ИСТИНА И ИСТИНЕ

Истина није лаж“ гласи један графит недалеко од улице Кнеза Михаила у Београду. Да ли је то последњи трзај метафизичког мишљења пред незаустављивим ширењем пост (пост) модерне разградње сваке онтологије, целовитости, концепта истинитости, догматичности, итд. Или, опет, реакција на хипертрофију лажи која је у време режима Слобода дана Милошевића оргијала медијима стварајући виртуелну реалност у којој лаж, глумећи истину, постаје сама себи циљ. Или је то само таутологија, будући да савремена (а пре свега прогресивна) култура укидају метафизички садржај „истини“ (као и „лажи“) и свде је само на променљиву функцију односа, без икаквог стварног реферисања на реалност јер ње, као такве, нема. (Ту није реч о обнављању фикционалности насупрот животу, већ о замени и једног и другог реалношћу која то није.)

Рећи да „истина није лаж“ може да значи критиковање лажи, али још увек не значи афирмацију истине. Са друге стране овај графит може да значи и следеће: „Можете нас затрпавати лажима, можете продуковати значења која хоћете, али то неће променити ствари. Постоји истина која опстаје без обзира шта се о њој рекло.“ А шта ако не постоји ништа ван онога што се каже, ако не постоји никаква реалност по себи, како би то многи теоретичари данас аргументовали? Шта ако нема разлике између истине и лажи, јер уопште нема ни истине ни лажи? Да ли је истина превазиђена категорија једног света у изумирању?

„Истина није лаж“ подразумева да истина постоји. Ако бисмо рекли да је истинито „за оно што јесте рећи да јесте, а за оно што није рећи да није“, истину бисмо схватили као апстрактну (идеалну) категорију метафизичког карактера, јер нешто пре свега „јесте“, а затим се о томе изриче суд (који може бити у складу са тим - истина, или у нескладу - неистина, лаж).

Хришћанство о истини изриче персонално одређење: „Ја сам пут и истина и живот“ каже Месија (Јован, 14.6). Проблем истине и истиности, хришћанство поставља пре свега као проблем личности, тј. као проблем есхатолошког идентитета личности.

То је, дакле, онтолошка категорија која указује на апсолутни идентитет постојећег. Истина је истина у односу на апсолут, а тај апсолут се не појављује као правни, морални, па чак ни као метафизички ауторитет, већ као личност тј. као слобода де се буде.

Овде се јасно примећује једна правилност: порицање бића (онога што јесте) повлачи за собом порицање истине као трајног (апсолутног) идентитета, а то је повезано са порицањем личности као начина човековог постојања. Ако се концепт истине (а самим тим и бића и личности) прогласи само социјалним (или идеолошким) конструктом, долази до кризе смисла. Другим речима отвара се празан простор, који је некад насељавао Бог и тај празан простор води, у својој првој фази, „добу празнине“ (термин А. Дебељака) након чега следи слободно конструисање смисла који треба да редефинише испражњену „реалност“. Моћ се у новонасталој систему дефинише као могућност продуковања смисла, тј. стварања конструкција (=уметничких дела) које ће одредити односе и функције унутар система па самим тим и дефинисати „неку“ истину која важи у том систему али која нема ништа са „истином по себи.“ Начини и могућности остварења ове моћи нас тренутно овде не занимају. Важно је само запазити да ишчезавањем апсолута ишчезава и личност, па се људска појединачна егзистенција своди на манипулативни механизам који се без остатка исцрпљује у вештачком (артифицијелном, уметничком) смисаоном конструкту. Ишчезнуће Бога је праћено ишчезнућем личности - „God and man died a common death“ (Мишел Фуко, Шта је аутор?).

У свету без смисла смисао се мора продуковати. То се може учинити на нивоу одређеног друштва, на глобалном нивоу, али то може учинити и појединац уколико друштво не нуди никаву (или нуди незадовољавајућу) верзију смисла. Конструкција која у одређеном друштву продукује (представља) смисао има опречне функције: она се са једне стране мора наметнути као нека врста метафизичког сурогата како би била што убедљивија у глуми „истине“, док са друге стране мора имати одступницу, јер се све

што је презентовано као вредност може променити.

Стара парадигма је свргнута, а уместо ње није дошла нова. Ова промена се може јасније оцртати следећом аналогijом: клоун, који је у модерној носиио маску, глумио је и забављао публику на сцени, док је скидајући маску после представе бивао усамљен и несрећан, други и онај „прави“ човек, као на Пикасовим платнима „Плавог периода“. Тај клоун данас не скида маску, већ је може само променити прелазећи из једног циркуса у други. Иза те маске нема „правог“ лица, већ евентуално стоји само нова маска.

Нестанак човека-личности води настанку човека-функције. Та функција „ослобађа“ човека сваког метафизичког „терета“, али га истовремено чини заробљеником фикционалности која се не може идентификовати ни са (старом) реалношћу нити са старом фикционалношћу. Нова реалност смењује стару, те постаје „реална“ иако је артифицијелна. Другим речима, нова реалност укида супротстављеност истине и лажи, а уместо њих као критеријум ставља интензитет присуства одређене функције и могућност постојања те функције унутар мреже функција која заправо емитује смисао, а тиме, како је већ објашњено, и моћ. Ова мрежа не постоји паралелно са „светом“ и реалношћу, већ се представља као сама та реалност ван које нема ничега. Будући да је „Истину“ прогласила утопијом и непостојећом категоријом *per se*, настајућа реалност обитава у лажи, и та лаж постаје једини модалитет постојања. Са онтолошке тачке гледишта, лаж је рећи да нема разлике између истине и лажи. Са становишта пост (пост) модерне, управо је истина рећи обрнуто. „Шта је“ онда „истина“? (Јован 18. 38). Ако би требало назначити један од кључних момената деперсонализације истине, то би свакако било и ово Пилатово питање.

„Истина није лаж“ може се превести на многе начине: „истина није истина“, „лаж није лаж“, „истина је истина“, „лаж је лаж“... Коју и какву истину (или лаж) бирамо? Ако живот постаје лаж, може ли се изабрати истина као начин живота? Коначно, „Who cares“?

СРБОВАЊЕ

ЗАМАЈАВАЊЕ НАРОДА

Ништа ми на свету није милије ни љубезније од мојега рода, но колико га више љубим, толико сам више дужан правду и истину представљати и говорити.
Досићеј

Нормални људи, макар рођени у Буцакленду, воле своју земљу, свој народ и језик, поносе се свим што је у њој лепо и добро. Сународнике цене по томе колико доброг и корисног учине за земљу и народ, а не колико их величају и колико се хвалишу својим патриотизмом. Не би другачије требало да буде ни међу Србима, али у Србији влада нека врста епидемије испразног и буновног србовања. Што неко мање доприноси српској ствари, више се буса у груди и прича патриотске шарене лаже. Што народ горе живи, што му је држава сиромашнија, а власт похлепнија и неспособнија да народ изведе из беде и несреће, више се све кривотвори и свиме манипулише. Никако да се манемо прошлог и претпрошлог века па да гледамо шта нам је за будућност чинити.

Све националне вредности и, што се каже светиње, употребљавају се за дневну политичку корист и залуђивање. Владајућа елита, за своје промашаје и своју себичност, кривце искључиво налази у вишој сили, непријатељима и издајницима, заверама, неслози. Зато, уместо подстицања производње, креативног рада, стваралаштва, одговорности и моралних врлина, негује митове, култ војске, тражи очеве и спаситеље нације. Уместо залагања за човечнији и нормалнији живот грађана, стално се позива на косовску битку и златне виљушке, на народ најстарији, најхрабрији, најпаметнији. Вођа све то оличава и чува, зато треба ићи у стаду за вођом, а не као слободан и разуман човек. Србовање је многим Србима постало бизнис, политичка каријера, некима поглед на свет, религија. Грандоманско

будалесање постало је „историја“ и борба за „српску правду“. Неки би и пристали да постану Европљани, али тек кад рашчисте ко је издао на Косову, ко је у праву, четници или партизани, Срби или Црногорци, Тито или Лека, Милошевић или Клинтон, Коштуница или Ђинђић. Као да ће воз у будућност, и путници у њему, чекати Србе док не рашчисте своје зађевице, изаберу вођу и размисле да ли ће тим возом или неким посебно измишљеним. У Србији се војници, полицајци, судије, новинари, пензионери, запослени и незапослени, радије баве политиком него послом.

Кад у разговору са пријатељима приметим да има и наше кривице што смо доспели у оваку ситуацију, први рефлекс је: из које си партије? Ако покушаш аргументима, одговарају: ти

пљујеш по Србима! Теби су бољи Хрвати (Албанци, Бошњаци)! После тога престаје сваки смислен разговор и претвара се у лицитирање ко је већи српски адвокат.

За све што је ружно и лоше у земљи Србији, за сиромаштво, незапосленост, корумпирану власт, криминал, лоше школство и здравство, има само један одговор и једна истина: зато што смо Срби, православни, одабрани народ (на погрешном месту), што нас мрзе, што нам се свете за јуначке победе, што хоће наша богатства. Одшколована је, генерацијама, једна врста уверења да ми не треба да се делима и памећу, носимо са противницима, него да се спремамо за одбрану свијетлим оружјем. Мораће једног дана неки светски конгрес или моћна царевина Србе наградити, дати све што нам припада. Кад смо у свему најбољи, не треба да изграмо на корисном послу и разбијамо главу шта да чинимо. То се „знање“ црпе из усмених анегдота, епске поезије, новинских фељтона, наручених симпозијума и, нарочито, од телевизије, а не из научних студија, мисли наших великана и умних људи целога света.

Карикатурално србовање гледамо у Скупштини, на стадионима, ваشارима, телевизији, црквеним портама, испраћајима у војску, свадбама, изборним кампањама, чак и штрајковима. Ко покуша да стиша ту лудост, постане одрод, страни плаћеник. Сложнији су у револту против њих, него против свих опасности које су се надвиле над Србијом. Најомрзнутији Срби и Српкиње су они који имају храбрости да се ствари назову правим именом и не попусте пред тим националистичким бунцањем и јадиковкама. Многи Срби су мртви, зато што су показали прстом на произвођаче лудила и зла. Има ту нешто: они се заиста боје рушења мита о непогрешивости и величини вођа, поготову удружени слепци и нови богаташаи.

Као што у јужноамеричким државама народ омамљују фудбалом, да не види своје стање, код нас је то надувавање родољубивих балона. Гуслање је лакши и исплативији посао од знојења на послу, исправљање историјских неправди од учења и мишљења, вербално јуначење од храбрости да се суочи са истином и нешто корисно уради. За србовање не треба покриће у корисним и племенитим делима, свака шуша може да се прави велики Србин. Почели су и криминалци да се издају за родољубе и домољубе.

Два века Срби не могу да изађу из магле и нађу себи достојно место међу народима. Како наиђе који велики рат, ми победимо тако што славно изгинемо „за слободу златну“ и „образ јуначки“, а останемо где смо били. Они које смо победили, претекну нас радом и

знањем. Најдаровитији Срби морају бежати, да не би били упрегнути у политику. Ни један знаменити Србин није то постао у Србији, међу Србима.

Исидора Секулић (1858-1958) је написала пуно мисли о нашем националном карактеру:

„Ми смо народ који у стварности не верује и који стварности не воли... Вере и љубави никад немамо за њу... У нашој народној судбини има нечеж од оне мистичне истине, да се и зелено дрво осуши ако га Србинова рука доћакне; али то долази само одатле, што се многа зла истина о нама не да порећи, зато, што се зло не лечи и не ћреби. Једанпут ћреби се већ почети лечити и ћребити... Ми смо као онај Ничеов ужар који летићући уже иде унатраз. У својим стварима слети, у ћућима немоћни, млићави смо и без љубави и животића као водени цветови прег залазак сунца.

Мали смо и сами смо. Али то не смећа да се боримо против сваког зла и не реда у себи, и да будемо међу онима који стоје и остјају зато што су међу најбољима... Не завидимо и не уздишимо прег великим народима. Не ћребијемо се ниђе. Ниједном народу не ћријада ћохвала до краја, ћа ни ћокуда.

Једна карактеристика малог народа јесте у томе да радо ћрецењује појаве у ћолицци, и зато живи у сћалној усћлахирености. Из те усћлахирености ћоћичу не само ћогрешни ћолицчки ћоћези, нег и ниски ћолицчки менћалићей...

Национализам није, као што се обично мисли, заграђивање, мржња на све не наше и ћрећња ћесником из велике одвојености и оћућености. Национализам је и у томе, у суровом елементу народног животића, али сћални, еволућивни национализам је ведро лице, оћворена ћамей, оћворено срце, несебичности.

Ове мудре речи ни данас нису мање актуелне. Њих би требало изговорити на почетку сваког ТВ дневника. Тако бисмо се постепено навикавали да себе као народ видимо у огледалу и да цео живот, све друштвене појаве не „транспонујемо у политичко гледање на ствари и у политичке методе.“

Камо среће да су Срби достојанствени, одговорни, вредни, поштени и побожни националисти! Док се бусају и хвалишу, прођу сви возови, изгуби се време, пропада земља. Постоје и Срби по занимању Срби. Лако се препознају папагаји, браниоци Косова, Војводине, Републике Српске, Карлобага и Книна, Македоније и Црне Горе. Њихово ништа не пропадне, њихов нико не погине. Добро живе од мућења воде и здравог разума, док могу. Нигде ништа нису одбранили. Још је Скерлић (1877-1914) говорио о „чистуначком и непомирљивом национализму“, професио-

налним „патриотама“, уместо да „прву реч данас воде реалне потребе, реални услови живота једног народа“. Сто година после: иста прича! Жртве племенских опсена, некритични према себи, вртимо се у кругу и удаљујемо се од цивилизованог света, као узорци балканизма. До последњег Србина они би расправљали са Хрватима и Албанцима ко је старији народ, заслужнији и славнији, ко је коме шта отео, ко је којих више побио. Србима је много важније да их нека велика сила усвоји и протезира, него да живе од свог рада, од своје плодне и по много чему богате земље, у миру са собом и комшијама.

Друго су матори пензионери и пензионерке. Они само понављају скојевске лекције и слушају Телевизију. Њих више не шаљу ни у бању, камоли у рат. Деца су им у иностранству, у Трулом Западу. Заборавили да су све упропастили и деци одузели будућност и отаџбину. Не могу више да рађају децу, али могу да наричу због беле куге и исправљају неправде историје, уз кафецу. Па и њу пролију. Због таквих смо и буквално постали народ најстарији. И најжалоснији. Немају шта да раде, али могу да бистре политику, спашавају Српство, сеју безнађе, аутизам и свој губитнички дух. Кад неко покуша маћи завесе, да уђе светлости и проветри кућу, они надају дреку: угрожава се српско здравље, отвара се пут непријатељу! Они су увек против. Све су протраћили, загадили, изгубили, а вичу да се неће сагињати. Још би да о свему одлучују!

Верници Партије и самоуправљања, сада су православни атеисти, безочно се крију иза Светог Саве (као да им је био политком или четнички идеолог), иза кнеза Лазара, вожда Карађорђа, војводе Мишића, Тесле, учлањују их у своју партију, пресађују великанима своју памет. Док народ гладује, а светска сила му стала ногом под грло, они постају председници одбора за подизање цркава, у селима где су остала само гробља. Мисле да ће тим закаснелим задужбинама опрати грехе.

Кад би се међу њима појавио Свети Сава, не би их препознао (а ни они њега), нити разумео (не само због Вуковог језика), шта од њега траже те доконе галамиције и гологузе женске што носе већи крст од његовог. Не би разумео ни свештенике Цркве своје, који се више баве политиком и србовањем, него Божијом Науком, а на Њега се све позивају. Из порте Цркве, његовог вечног пребивалишта, допире политичко агитовање, трешти иста музика као у задружној кафани, у пари вруће ракије.

Ко хоће достојанствено да живи, брине за децу и породицу, нема ни времена за бусање. Трезвен и радан Србин много више доприноси роду од бука-

ција и инација. Да се тако размишља, данас би Србија била држава, живела у миру са светом, била богатија, привлачнија и сигурнија. Деца би се рађала у земљи и остајала у њој. Један Владе Дивац је својим талентом, способношћу да се успешно носи са најбољима у кошарци, више учинио за Србију од свих тих преко ноћи преобраћених у Велике Србе.

Кад „патриоте“ нахушкају навијачку руљу да пали цамије, кад полиција убија новинаре и режиму непоћудне личности, а криминалци парадиралу под српским грбом и заставом, нормалан Србин се мора постидети. Србенде не осећају стид што им у домовини ништа није као у срећним земљама, што је све прљаво, што национална и природна богатства више уништавају од странаца. Хвалимо се лепотама и богатствима земље, а мало шта негујемо и чувамо за потомство. Велики борци за ћирилицу, пишу љубавна писма штампаним словима латинице, фирме испишују латиницом.

Патриоте никако да прихвате чињеницу да смо мали народ, сиромашан и нецивилизован, у великој мери оптерећени лошим навикама и лошим учитељима. Кад то прихвате, лакше ћемо се оријентисати и изаћи из магли заблуда и опсена, мањи ћемо терет носити, боље радити за своју корист. Срби ретко кад знају шта хоће па да проуче и договоре се како безболније и са мање жртава дођу до циља. За вође ка том циљу да не бирају домановићевске слепце, Српски патриотски историчари само славе велике жртве које су Срби положили, а прећуткују грешке, заблуде, непотребне жртве. Па нам увек други криви. Кукамо вековима због косовског пораза, а ови га данашњи родољубиви шверцери и каријеристи потпуно изгубише. Жалосно је бити Србин и слушати наше дичне представнике како, пост фестум, креште и убеђују народ да они све чине да сачувају Свету Српску Земљу. А што је нису сачували, то је због светске завере и албанског лобија. Као да и они нису могли направити лоби. Жао им и да се потроше за Свету Српску Земљу! Они лично ништа не губе, а службено и родољубиво боре се: псују Холкерија, а са злочинцем Харадинајем неће да говоре. Српске генерале, који ништа нису одбранили, и несаломиве полицајце, који нису открили ни један злочин, проглашавају победницима и чувају као зеницу ока свог.

Срби и нису тако несложен народ. Постоји национални консензус да смо народ најбољи, најхрабрији, најправеднији, али највеће жртве историјске неправде. Споре се само ко је за шта више заслужан или крив. Због тих напорних свађа, народни представници

су једногласни да им плату треба повећати, појачати исхрану и заменити дотрајала возила.

Срби и Црногорци се својим „пигмејским национализмима“ надгорњавају и о свему братски споре, у братском загрљају тону, упркос настојању света и онога што соли да нас осолити и уразумити. По опробаном рецепту, кад држави не иде добро, властодржачка и интелектуална врхушка нације почне народ замајавати расправама о језику, „крађама“ културе, великана, територије и историје. Кад човек у доколици у возу чита „Црногорски књижевни лист“ сазна да нема ништа што подмукли Срби нису Црногорцима, до недавно већим Србима од Срба, отели и фалсификовали. Срби, по свом обичају, ако не могу нешто војском и тајним службама, то отпишу, а плате и одликовања примају, усрдно се жалећи на злу коб српске неслоге. Што већи губитак народни, то већа вила на Дедињу. Дедиње је постало најсветије српско место.

Ако неко и стидљиво примети да од великих србоватеља мало користи буде за Србију, чак много више штете, одмах се разгневе: пљује по Србима! Угрожавање привилегија и моћи плаћених патриота, представља се као опасност за Србију. Они пресуђују да од њих нико не може бити бољи Србин. Они који још нису на Дедињу, заведе дедињократији, сикћу демагогију и позивају народ на устанак, који ће њих, преко Земуна, довести на Дедиње. Што је Србија мања, старија, сиромашнија, политика је све безочнија, пунија Срба у устима и пара у родољубивим цеповима. Инфлација патриотских речи никад не прође без инфлације новца. Тада на губитку буде народ, а не изазивачи инфлације.

Политички вирус инфицирао је народ. Политичке расправе жучно се воде на слави, кућним седељкама, у погребној поворци, кафани, возу, зборници, канцеларији, вероватно и у кревету. Свако запиње да другог убеди у поштење и патриотизам своје странке, да напише праву српску историју, исправи неправде нанесене нам и праведно подели Балкан и свет. Сложе се да би Буша требало научити памети (Клинтон им више није вредан пажње) због анти-српског држања и Ирака, а Карлу дел Понте распињу коњ'ма на репове. Реприза Скупштине и ТВ дуела. Ни двоје да се забави темом из културе, уметности, филма, књижевности, религије, економије. Ни на једној слави нисам чуо Оче наш или другу молитву. На седељци нема проблема да се обезбеди двотрећинска већина за закључке да су Срби поштенији, храбрији, гостољубивији, заслужнији, способнији, талентованији, паметнији и културнији од дру-

гих. Признаје се једино да су Немци и Швајцарци већи радници и да не бацају отпатке по улици.

Парафразирајући Андрићеву мисао „да народи после победе теже страдају него после пораза“, сада нам је прилика да се, после оволиких пораза, осветимо и уздигнемо, да уложимо све потенцијале и преосталу енергију за препород, народни и државни. Да стварамо Србију у којој ће бити поштовани човек и закони, Србију рада, моралности, демократије, толеранције, уљубљености, широке и универзалне културе, Србију која ће волети и чувати своје, а поштовати и вредности других. Не завараваймо се: генерација партизана и четника, па и њихових синова, не може препородити Србију. Не могу ни они који су се радовали убиству председника владе српске државе. То могу само најспособнији и најморалнији из неоптерећеног и неподељеног млађег нараштаја. Нема обећане земље, ни вође, ни генерала, који ће нас довести у обећану земљу. Укупан народ, Срби и несрби, у ову земљу морају веровати и градити је по својој мери, али та мера не сме бити садашња, племенска и политикантска.

Нама недостаје трезвен, оптимистичан и цивилизован национализам, у коме ће бити више памети и озбиљности, одговорности, него политикантства и галаме, више разума и вере, него деструкције и мржње. Треба се усправити, Европи изаћи на мегдан одговорним понашањем и јапански фанатичним радом, а не испразним јуначењем. (Ил бар нек с јуначке реторике пређу на јуначка дела !).

Корисније би било да ко год има потребу да се размеће речима Србин и српски, при сваком помену тих речи, уплати сто динара некој хуманитарној установи или племенитом националном програму, на пример, стимулисање рађања деце.

Говорим само о србовању јер сам Србин. Као већински народ ми смо одговорнији за Србију (и Црну Гору). Хрвати и други нек се ваде како знају, тамо код њих.

Ово све важи и за нашу локалну средину.

„Свака шугава варошица и свако селанце заостало одгајило је по три-четири галамције, цамбаса или шизофреничара са маршалским палицама у торби и девизним књижицама у цеповима“, записао је Михаило Лалић 1989. године. Само коју годину касније, ти су типови постали ратни команданти градова и села, од Карловца до Тетова. После рата такви су, из утврђених вила, командовали и престоницом. Само неким се суди због злочина почињених у моје име и у име Срба.

ТРАДИЦИЈА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЖИВОТУ

Појам традиција потиче од латинске речи „традитио“. Код нас процес чувања предања, одржавања идеја, веровања и начела која се преносе, од нараштаја до нараштаја, усмено непосредном применом или писмено. Са оваквим значењем, појам традиција је ушао у наш народни, научни па и политички говор којим се оглашава целокупно културно наслеђе. Традиција и култура се као појмови међусобно условљавају и допуњују. Због тога културу треба схватити као феномен а традицију као механизам тог феномена.

Речи традиција и култура обједињују искуство одређене друштвене заједнице. Због тога нема традиције и културе без човека, нити људског друштва без традиције и културе, без обзира на степен његовог развоја.

У оквиру традиције постоје разни традицијски системи и подсистеми који, као збир, прерастају у етичку или народну културу, носећи у себи, у мањој или већој мери, обележја минулих епоха и друштвених формација у којима су настали и развијали се из епохе у епоху. Према томе традиција се мора схватити као природна потреба у којој је сажет садржај и облик друштвеног живота, међусобног људског споразумевања, смисла и сврха живљења, континуитет у коме се развија и обликује људско друштво.

Традиција се углавном преноси преко обичаја и обреда који дубоко прожимају човеков духовни свет. Због тога се појам обичај често поистовећује са појмом традиција. Али, ова два појма, обичај и традиција, нису идентични. Обичај се сврстава у традицију, а неке традиционалне радње не спадају у обичаје (примера ради, предања о пореклу и развоју породице, етнички процеси на пример, не спадају у обичаје). Обичаји као традиција се јављају, пре свега, као друштвени и чиниоци у сфери породичних и друштвених односа и устаљују се као норме општеприхваћеног начина друштвеног понашања. Сличну улогу као обичај има и обред или ритуал који преузима нормативну улогу.

У савременим условима традиционалном наслеђу припадају различите улоге. Традиционално наслеђе корача упоредо са савременошћу и прилагођава се савременим економским, друштвеним и политичким кретањима. То се запажа у свим сферама живота, а посебно у консолидацији и чувању заједнице и њене етничке самосвести у неиз-

бежној хомогенизацији савремене цивилизације.

У савременим условима традиција се мења и прилагођава свакодневном животу. Покретач мењања је тзв. потрошачка цивилизација коју обликује научно техничка револуција и тзв. масовна култура. На тај начин особине наслеђене из традиционалне културе, обојене етничким, предеоном и локалним обележјима укључују се у општељудска и универзална достигнућа.

Традиција, дакле, није збир стереотипа, нити њихова безоблична гомила, већ производ међусобне људске условљености, узајамног положаја и потреба живљења о коме за будуће нараштаје остају одређена сазнања о својим прецима и њиховом стваралаштву.

У новије време постоји тенденција да се појмом „традиција“ обухвате све сфере друштвеног живота. Истиче се да традиција има место у материјалној производњи, политичком животу, у уметничком стваралаштву, у науци и свему осталом. У оквиру овога имају своје место и сви историјски процеси који прате живот појединих људских и етничких заједница. У историји и животу српског народа традиција се ослања на историјску стварност и њену историјску временску дубину која има своје исходиште у нашој патријархалној култури.

Традиција је у народном животу код Срба заступљена много више него што то изгледа на први поглед. То се може уочити када је реч о етничкој историји, кући и култури становања, одећи, исхрани, обичајима, народној религији, фолклорним и другим видовима усменог народног стваралаштва. Неки примери о којима ће овде бити речи, претежно из обичајне праксе, то ће најбоље потврдити.

Памћење о етничкој прошлости у српском народу веома је живо и присутно и у наше време. На основу историјских података и народног памћења, односно традиције, створена је јасна етничка слика Србије. Расправљање о томе ко смо и одакле потичемо радо се препричава и преноси. Прича се о историјским догађајима и знаменитим прецима и указује потомству да та традиционална предања треба сачувати и оставити у наслеђе будућим генерацијама. Нека од тих традиционалних предања обухватају време од 300 до 500 година уназад.

Традиција има велику улогу у обичајима везаним за човеков животни циклус који обухвата рођење, свадбу и погреб.

Обичаји о рођењу показују да се и сада, на традиционалан начин, обележава долазак на свет новог члана заједнице. За ту прилику приређује се свечаност и гозба која подсећа на некадашње традиционално „бабинање“. У обреду крштења и давању имена новом члану заједнице има низ обреда који имају велику историјску дубину. Прво шишање новорођенчета обавља се церемонијално. На сличан начин обележава се рођендан детета. Слављеник се и данас симболично вуче за уши са жељом да се настави његов успешан раст и развој. Обредно се обележава прелаз детета, из детињства у зрелије доба (дечаштво, прва менструација, завршетак школе, одлазак у војску и слично) што потсећа на некадашњи обред иницијација, којим је одређени члан заједнице, уз признавање зрелости, увођен и сврстан у посебну категорију.

У свадбеним народним обичајима, од којих многи потичу из велике старине, има оних који су се очували и који са и данас поштују. Сам назив свадба потиче из старословенског језика. На то је и неуморни истраживач Миле Недуљковић у календару за 2002. годину скренуо пажњу и истакао значај и улогу појединих свадбених обреда и обичаја. Неки обреди из свадбеног церемонијала имају своје дуго историјско трајање.

Назив сват идентичан је са индоевропским називом и значи „свој“, а у црквено-словенском језику сват означава „рођак“. Брак се и данас као и у средњем веку, у Немањинској држави, склапа прошевином, веридбом, уговором и свечаношћу. Води се рачуна о добу за женидбу и удају, које је по правилу изнад 20 година живота. Поштовао се и поштује, углавном, ред при женидби и удаји. Свадбовање се обавља између два поста. Свој удео у томе често има и дете - накоњче.

У просидбу и данас претежно иду мушкарци. Прстен се и сада даје по обављеној просидби и уз договор о времену одржавања свадбе. Сватови се и данас позивају церемонијално, са буклијом, приређује се такође момачко и девојачко вече, своју функцију, као и у прошлости, имају кумови, а поред њих и стари сват, девери, војвода, барјактар, чауш, енђа. Поредак и кићење сватова нису изгубили своју улогу. Поред црквеног обавља се и породично венчање церемонијалним дочеком младе и њеним свечаним увођењем у нови дом. Сито са житарицама и сада има своју улогу. Свадбени ручак је церемонијалан. Води се рачуна о поретку за со-

фром, о приказивању дарова, испраћају и разлазу сватова, о првом доласку родитељу у нови младин дом („поћи“) о њеном првом повратку у родитељску кућу („првиче“).

У погребним обичајима очувале су се многе радње, обичаји и веровања која потичу из велике старине. У овим обичајима значајно место припада, макар и симболично, купању покојника, његовом облачењу и полагању на одар и чувању и дворезу поред одра. Паљење свеће поред покојника, које има дугу традицију, ни данас није изгубило своју улогу. Ожалашћена кућа, као и лица, обележавају се облачењем у одећу црне боје и симболима друге врсте. Наричање за покојником („кукање“) је веома стар обичај који се одржава и у наше време. Погреб се обавља тек после 24 сата од покојникове смрти. Приликом изношења покојника из куће врше се разни обреди и обичаји. Подушје, односно „гозба“ која се приређује после сахране, на повратку са гробља, у покојниковој кући, као и „дељење за покојникову душу“ ни до данас није изгубило свој значај. Задушнице се и сада одржавају четири пута годишње. Води се рачуна и о томе да се споменик подигне покојнику до краја прве године од покојникове сахране.

У обичајима и веровањима који се изводе о појединим календарским празницима има много појединости које потичу из дубоке старости а одржавају се и данас. Реч је пре свега о употреби зеленила, ватри и води у култовима о Ђурђевдану.

Зеленило има своју улогу у обичајима о Петровдану и Ивандану. Раније су се за Ивандан и Петровдан у многим крајевима у сточарским зонама пре свега, палиле „лиле“ буктиње које се праве од коре дрвета или смоле. По-

зната је и данас употреба зеленила о Врбици у претпоследњој недељи пред Васкрс. Јаја се и данас боје за Васкрс и са њима се поступа као што је то био случај у далекој прошлости. На Видовдан у многим нашим крајевима се износи постељина и одећа у двориште да се „види“. Ритуал који се обавља са бадњаком потиче можда и из претхришћанске традиције. Бадњеданска вечера је и данас култни обед. Исту улогу има и положајник без обзира на то што су се услови за ложење бадњака изменили.

Улога традиције у нашој народној религији је и данас веома велика. Православље се прихвата као битно обележје српског народа поготову Светосавље које чини духовни темељ српског народног бића. Једно од тих традиционалних обележја је крсна слава коју прати прекада, славски колач, здравица, дизање у славу и друго што се одржало до данас.

Развој технологије потискује одржавање неких обичаја. Мађутим, ипак обичаји се прилагођавају савременим токовима живота. Пример за то је одржавање неких обичаја у пољопривреди. Проучавања на терену која су обављена седамдесетих година XX века у околини Новог Пазара, а и у другим крајевима Србије, показала су да се на први дан орања, као што се то вековима радило док се орало ралицом и воловима, меси и доноси орачу погача звана „подбраздоаница“. Пошто се сада оре трактором ова погача се доноси трактористи. Јасно је да се на овај начин поштује култ плодности. Из истих разлога, због плодности, црвеним концем се кити торба са семеном које се сеје.

Део традиције која живи у савременим условима представљају народне

лирске и епске песме, игра и музика. Игра коју прати песма и музика на традиционалним инструментима део је традиционалне народне уметности од које се савременост не одриче. Исто тако гуслање и певање епских песама и балада уз гусле одржава се као облик традиционалног народног стваралаштва и у наше време. Традиција се огледа и у новој епској песми која се прилагођава савременим схватањима и догађајима.

Савременом животу се прилагођава и прозно усмено народно стваралаштво. Сведоци смо настајања прича разног садржаја, досетки, вицева. Обухвата се и приказује цео живот. Савремени приповедач је на овај начин сачувао од заборавља један неисцрпни материјал који достојно чува духовно и друго народно стваралаштво Србије и све оно што у савременим условима треба да се зна о српском народу.

Народна традиција, као што се види, обухвата читав народни живот. С обзиром на такву улогу традиција у којој је обједињен друштвени живот, материјална култура и духовно стваралаштво је најбољи показатељ и чувар српског етничког идентитета. Из тих разлога се о традицији српског народа у савременим условима мора водити више рачуна. Ово утолико пре што тежња ка глобализацији која се споља намеће настоји да многе националне тековине замени новим нама страним схватањима живота и света. У глобализацији, како рече Његош „Мањи поток у виши увире, на увору своје име губи“. Али од тог потирања нас и нашег имена најбоље нас чува народна традиција која обједињује наше народно стваралаштво које се мора одржавати и ради нас и ради будућих нараштаја.

Петар Влаховић

НЕИЗВЕСНОСТ СЕОСКЕ КУЛТУРЕ

Данас смо најчешће суочени са садржајима који на социолошком, психолошком и културном плану припадају искључиво урбаном контексту. Као последица процеса јавља се прекид везе између културе и живота, осиромашење културног искуства и наравно напуштање села.

Било би апсурдно, а романтичарски би звучало, противљење урбаним токовима који се одвијају на селу, али урбанизам треба да се постепено и ненаметљиво увлачи у живот села, да га осмишљава *а не да кид његов континуитет*.

Најчешће се каже да је култура у селу традиционална. Појам традиционалне културе има данас значење *културе која припада прошлости*, али је иначе врло неодређен. Која култура припада прошлости? Постоје ли мртве културе, оне које не остављају трага које не улазе у будућност?

Сеоска култура је била сведена на „медји усмене речи, утемељена на привржености обичајима предака и старим правилима живота, преиндустријске цивилизације, чија је једна димензија сељаштво (или сеоска) култура.

Кад говоримо о нашем традиционалном наслеђу ми се најчешће исчуђавамо или стварамо прерађену слику о сељачком начину живљења. Прерађујемо културне обрасце и целокупну сељачку културу, стварамо накарадну слику о сељачкој свакодневици, начину живота. Сељачка култура (питање је да ли постоји јер нема сељачког друштва које би је репродуковало), се најчешће романтизује, своди се на чисту аутентичку, архаизам, фолклор, често са негативним предзнаком. Досадашњи развојни процеси су показали да што се више удаљавамо од традиционалног села, свесни да нестају последњи трагови сељачког друштва, све више почињемо да ценимо те традиционалне вредности које нестају из поља наше свакодневице. Почињу да се јављају декларативна залагања за заштитом не само материјалне културе, него и других вредности као сведока 'чисте аутентичности'. Испада да се неко с времена на време поред културе која је 'за столом' сети и оне 'испод стола' (сеоске културе). С правом би се могло поставити питање: Зашто се гаји неповерљив однос према култури која је својствена оним људима који су удаљени од великих агломерација, који се на природан начин, рекли бисмо опуште-

но, односе према њој? *Зашто се стваралаштво које поштиче 'окозго' често поцењује, а понекад проглашава глум, наивним, превазиђеним?* Зашто се пада у искушења више културе и посебно права на њу уместо да се таква искушења искључе у покушају да се допре до истинске стварности, чује и пренесе њен глас?

Начин живота села и облици културе, данас се веома брзо урбанизују пред налетима градског начина живота и урбане културе. У складу са овим процесима умесно је поставити питање: Да ли се сељачка култура развија, мења, ишчезава? Какве иновације она доживљава и које су претпоставке иновације. Да ли се толико променила да се не може више говорити о њезином властитом идентитету.“

Постоји више медијума преко којих се градски начин живота шири на село и који „дезинтегрише, преображава“ и ствара нову културу. По мишљењу истраживача, који су посебно проучавали иновације у нашем друштву, најосновнији, и најконзеквентнији медијуми су: 1) *ширење сеоско-градских миграција*, 2) *ширење медија масовног информисања и комуницирања*, 3) *ширење техничких новинарија* и 4) *униформности ширења оштитег образовања*.

Тачно је, да у сагледавању развитка градске културе, треба утврдити дубока померања у структури и карактеру урбанизације и њену повезаност са материјалном производњом, али тачно је и то да се урбанизација не може схватити као линеарно растући и непротивречан процес, нити лако и једноставно попримање градских утицаја. Савремени развитак културе, поготово развитак средстава масовних комуникација као снажне полуге у изједначавању културних разлика између града и села тражи проучавање процеса урбанизације и промена у начину живота, социјалне психологије, културне оријентације, потребе друштвених слојева и група.

Кад је у питању култура села, још увек има извесних нејасноћа, и у нашем друштву. Постоји дилема: да ли се жели развијање сеоске, аутентичне културе или се жели остварење и превласт градске културе. Како неговати народну културу и како је сачувати од замки 'естрадне културе', културе индустрије, индустрије свести? Да ли се жели створити неки конгломерат и комбинација градске и сеоске културе?

„Живимо дакле у приличном кошмару - било у селу било у граду - а тај кошмар се спонтано рефлектује и на наш свеукупни културни живот (па је утолико теже говорити о некој данашњој сеоској култури), која би била конзервирана и изолована у неком свом рустикалном резервату... Наша жеоска култура' изгледа најпре налази своје 'место под сунцем' у контексту једног извитопереног комерцијално-потрошачког процеса... Тако град кокетира са селом, а село кокетира са градом, сусрећући се изгледа на истој естрадној сцени“. (Видети - „Село и култура“; Књижевне новине, 619 (1981), стр. 10.).

У нашој средини нема још јасно искристалисаног и дефинисаног става према народној култури, а неки с правом тврде да је *дух народне културе замењен духом естраде*. Зато се и поставља питање: Како дух естраде заменили духом народне културе?

Селу не треба наметати на силу градске обрасце понашања. Потребно је развијати сензибилитет за народну културу, која је израз сељачког начина живота. То је култура одређеног начина живљења, који репродукује једну аутентичну културу: овом облику културе треба све више посвећивати пажњу, а не потискивати и замењивати 'естрадном културом'.

Многобројне промене јављају се у сеоској култури, која је бар у првом периоду урбанизације лако и једноставно попримила градске утицаје, од облачења и моде, уређења стамбеног простора, па до вредносних оријентација и хијерархије вредности. Ови утицаји нису били лишени ни других елемената градске свакодневице: представа о успешном и срећном животу, тежњи ка образовању, материјалном животном стандарду, потрошачком менталитету.

Данас се, међутим, *не треба слепо држати линеарног екстраполирања досадашњих трендова урбанизације*. Неки елементи урбане културе и цивилизације доспели су у кризу, а истовремено се ревалоризирају неке компоненте сеоског начина живота. Вероватно ће, истичу неки истраживачи, уследити и ревалоризација (поред еколошких) и неких других вредности руралног света, па ће можда униформна урбана култура овде наћи извориште за своје локално и индивидуално обликовање.

Драган Коковић

О МОГУЋНОСТИМА ПРИМЕНЕ ТРАДИЦИОНАЛНИХ ЗНАЊА

Појам *традиционална народна култура* обухвата веома широко временско раздобље. Она није нужно везана само за прошлост. Њени садржаји, науци и мудрост у савременом друштву неретко обогаћују поглед на свет људи и чак унапређују бројне дисциплине људских делатности.

У заједници подложној цикличном понављању стања тешке амнезије, те и дисконтинуитета у препознавању и потврђивању традиционалних културних вредности – као што је то у Србији – велики је изазов, а рекао бих за културологе и морална обавеза, супротставити се тој тенденцији. Потребно је поново призвати у живот такорећи изгубљене вредности и учинити велики напор како бисмо зашли у лагуме колективног народног памћења, будући да је државна политика код нас годинама и деценијама, чак систематски, поткопавала темеље на којима почива традиционална народна култура.

Традиционалну народну културу можемо одредити као систем вредности, погледа на свет, норми, навика, изражавања, понашања и активности посредством којих човек уређује свој однос према природном и друштвеном окружењу. Она се преноси од генерације до генерације, превасходно усменим путем (предањем), и тиме обезбеђује непрекинутост свог трајања. Карактеристична је за аграрне људске заједнице (у том значењу се често за њене носиоце користе термини „народ“ и „сељаштво“), али се њено постојање прати и у процесу нестајања, промене и трансформације у урбаној цивилизацији и брађанском друштву.

Традиционална народна култура обухвата: језик и комуникацију, знања, вештине, процесе и артефакте тзв. материјалне културе (области привређивања, занатства, грађења станишта, културе становања, одевања, исхране, здравствене културе, саобраћаја...), појаве и институције у друштвеном и верском животу, веровања, обичајне праксе и предања, уметничко изражавање, тј. фолклор (усмена књижевна традиција, музика и игра, упризорења, ликовно изражавање и сл.).

И најпре питање: не прецењујемо ли значај традиционалних знања у савременој, данас технолошки толико измењеној цивилизацији, у односу на време од пре само неколико деценија? Ако је морална снага аргумената за примену традиционалних знања у данашњем

времену неспорна, остаје нам да их проверимо и у другим аспектима савременог живота. Неке препоруке које би својевремено изгледале као недоводне и анахроне, данас попримају нова и веома актуелна значења и вредности. Овде је реч о изразитом примеру савременог значаја еколошког приступа у свим областима живота. Конкретније, постоје еколошки програми производње здраве хране којој данас свуда у свету расте цена. Та „нова“ еколошка знања о припреми хране у највећој мери црпемо заправо из старих традиционалних знања која су вековима – а често и миленијумима – постојала и пре нашег времена. Такво препознавање вредности једва да би било могуће и изгледало би можда бесмислено у битно другачијим околностима светске индустријске цивилизације, рецимо средином XX века. Тада је сељачка цивилизација још увек била релативно витална, а у последњим декадама протеклог века управо она, као главни носилац традиционалних културних вредности, доживљавала катаклизму. Доминантна цивилизација није опажала драматичност тог процеса, јер она иначе све посматра из свог урбаног ракурса. Настао је процес страховитог демографског пражњења сеоских области, замирања живота на селу. У процесу акултурације град је наметао своје културне обрасце селу које није више обнављало и генерисало своје културно искуство из сопствене средине и амбијента.

Следећи еколошки аргумент у корист примене традиционалних знања и вештина је то што традиција нуди искуство хармоничног и здравог односа према природном окружењу који је у бројним случајевима технолошки сврхисходан и данас. Као ваљан доказ може послужити пример производње вина по старој технологији.

Урбани човек данашњице слабо познаје своје природно окружење и удаљава се све више од њега, док традиција нуди ризичну искуства готово непосредног људског односа према природи.

Надаље, обнова неких готово заборављених пољопривредних култура (гајење лана и конопље, нпр.), осим доприноса у очувању биодиверзитета, може означити повратак изради квалитетних одевних предмета, здравијих за ношење од оних са синтетичким влакнима. Свакако да се због економичности производње нећемо одрећи тековина савремених технолошких изума (рецимо, пољопривредне механизације и

машина), али их треба користити на начин и у оној мери у којој те технологије не би шкодиле одрживом развоју.

Многа традиционална економска знања могу имати широку примену и данас: од области пољопривреде (прерада лековитог биља, гљива, воћа, гајење домаћих сточних раса, традиционална прерада млека...), преко вођења домаћинства, грађења станишта, културе становања (нарочито значајне у туристичком смислу јер је везана за ефективно коришћење смештајних капацитета) до занатске производње и обнове неких старих заната.

Производња и продаја сувенира инспирисаних предметима традиционалне културе употпуњују целовитост програма туристичког развоја на нивоу државне стратегије, као и у локалним оквирима, на самим туристичким дестинацијама. Сувенири, иако углавном имају декоративну функцију, могу бити и употребни предмети.

Гостопримство је она карактеристика наше културне традиције која може имати значајног удела у успеху будућих туристичких програма заснованих на вредностима културног идентитета. Људи, као носиоци културе, јесу одлучујући фактор и у погледу оптималног коришћења природних богатстава.

Наравно, сâми природни биолошки ресурси су јака страна укупне понуде Србије на светском тржишту.

Народна обичајна пракса је још присутна у многим светковинама везаним за календар (слава, Божић, Ускрс, вашари, различите фолклорне манифестације...), а које афирмишу посебност нашег културног идентитета. Као саставни део туристичке понуде оне могу имати посредну економску вредност. Исто тако, на унутрашњем плану, обичаји јачају друштвену кохезију...

Традиционална кухиња је такође важан сегмент укупне угоститељско-туристичке понуде, и не само у оквиру сеоског туризма.

Стара знања, вештине и технологије одражавају један посебан систем вредности и животне философије, те они, независно од својих крајњих производа, могу представљати атрактиван део туристичке понуде. Туристи често изражавају жељу или потребу да се опробају и да овладају процесима архивних технологија.

Одређени видови традиционалне текстилне радиности данас су у експанзији код нас и у савременом свету, па

могу бити значајан извор економских прихода. Сем тога, могућ је и њихов утицај на модне трендове.

Традиционална знања и вештине коришћења енергетских извора (млинови) имају своју вредност и данас, а можемо претпоставити да ће неки од њих и убудуће налазити своју примену. Сеоске целине се налазе управо на местима која ће у не тако далекој будућности добити много на свом стратешком значају за егзистенцију заједнице. Мислим пре свега на изворе питке воде чију би експлоатацију држава морала строже контролисати, у складу с потребама одрживог развоја локалних заједница.

Најзад, области непосредне или посредне економске понуде које припадају култури и уметности у ужем смислу речи су: културно-историјски споменици (манастири, цркве, археолошка налазишта као што су утврђења, стари градови и гробља, меморијална места, очуване амбијенталне целине, народна архитектура...), уметнички и фолклорни догађаји.

Веома битну друштвено-економску функцију имају и традиционални облици народног окупљања (вашари, прела...) који су код нас готово већ замрли. Предстоји нам покушај делимичне обнове таквих аутентичних културних простора.

У свету значајан замах бележе бројни уметнички изрази инспирисани различитим фолклорним традицијама (у музици, балету, опери, савременом театру...); усмена књижевност и даље надахњује савремену књижевност и друге уметности; наивна ликовна уметност је изузетно витална широм планете; примењена ликовна уметност често користи фолклорне мотиве као узор... Веома значајан удео у *културној индустрији* припада продукцији медија с аутентичним фолклорним уметничким изразима.

У западном свету је јасно изражен интерес за програме сеоског и културног туризма, за шта код нас постоје предуслови. Већ смо од појединих међународних стручњака добили препоруке да би Србија требало да стимулише и развија свој производ, понуде и услуге тог типа. Већи промет и приход били би логична последица исправно постављених и остварених задатака.

Сматрам да је прави путоказ у развоју туристичких програма с атрибутима типа *сеоски, културни, едукативни туризам, етнотуризам...* с тим да пољопривредни програм треба да подржи и опслужи „носећи стуб“ туристичког развоја. На тај начин ће се традиционална знања најефективније уклопити у савремене развојне програме и пројекте ревитализације сеоских области.

ЧОВЕК У ГРАДУ И ГРАД У ЧОВЕКУ

*Рекли смо да је простор егзистенцијалан,
а моћи бисмо једнако рећи да је егзистенција просторна
(М. Мерло - Понтии, архитекта)*

Најважнији простор који човек ствара је град. Његова се важност огледа у томе што град није само његова морфологија (места за рад, становање, трговину, библиотеке, културне институције, јавни простори, град као стециште материјалног богатства), већ зато што представља утемељење посебног начина живота, посебне духовне климе. Све се то „градско“ и култура града и градска култура, истовремено уобличава у ткање материјалне и духовне основе и ствара миље идентитета.

Град и однос човека према средини се могу посматрати на више начина, али у сложеностима приступа, издвајају се три главна: територијално-географски, економско-тржишни и културни. Овај последњи приступ у себи садржи и објашњења како су прво људи изграђивали градове, а онда градови градили људе. Символички или културни приступ је можда најважнији јер придаје значај простору са естетског, моралног и религијског аспекта.

Град је драгоцен колективно достигнуће, готово исто тако значајно за ширење културе као језик. Сваки град садржи сложен систем актера, урбану скалу од микро до макро социјалног простора, приватне и јавне урбане сфере и културу, која би требало да је срце урбане динамике, јер је она најуниверзалнији модератор свих промена. Простор је један од културних ресурса, оквир за деловање, најјачи темељ за изграђивање културне стратегије. Наравно, то је лако онда када архитектура изникне из начина живота, а не када се живот заједнице подвргава архитектури. У таквој ситуацији може се осетити самосвест једног града, његових становника и група, који се на њему развија и преко њега успоставља однос са другим градовима. Такав град се може подичити јаким идентитетом, израслим на културној традицији и на урбанитету који је прожимање старог и новог, а истовремено испуњен прошлосту и отворен ка будућности.

Нажалост, мали број градова у нашој земљи се може идентификовати са овим описом. „Радикалне друштвене и

политичке трансформације после другог рата донеле су одговарајуће ломове и у континуитету просторног развоја српских градова, изразитије него било где у југословенском простору. Небројене чињенице урбаног терора произашлог из стручне, политичке и менталне окупације, изражене хегемонијом једног грађевинског модела, оставиле су пустош. Она је била како духовна, уништењем или расељавањем мислећих у велике центре, тако и просторна, настала сукобом нагрижене историје и незавршеног прототипа.“ Велики је број фактора који су утицали да у индустријским градовима, нагло урбанизованим у социјалистичком периоду, један део староседелачког становништва изгуби свест о особеностима, а новопридошло остави без јасно уочљивог идентитета нове средине. Можда би пример Пријепоља могао бити обарање илузионистичке тезе марксизма „Прво база, а затим надградња“.

Пријепоље је град који се може подичити видљивим идентитетом, добро утемељеном самосвојношћу, јасно читљивом за сваког ко има жељу да га прочита. За разумевање града битан је сваки сачувани белег - историјски, демографски, просторни, однос заједнице према земљишту на којем живи итд. Како спада у групу мањих градова којима комунистичка власт није „доделила“ индустријске гиганте, урбанистички развој није донео велике ломове, већ је модерно уклапао у наслеђено. Самим тим је омогућено и да појединац upholstery у модерну димензију без рушења претходног. Пријепоље је посматрано као пасиван крај и градић који своју „урбаност“ дугује изразито руралном окружењу. Нико неће ни оспорити да је мали град маргиналан. Али, значења маргиналне позиције су променљива. Неки градови могу да „надрасту своју величину“ уколико постоји довољно свести да се изгради јак културни идентитет. У свету се чак спроводе и маркетиншке кампање, „имиџ стратегије“, све до стварања мита о граду. Најважнији елементи стратегије су обезбеђивање интеграције делова у целину, заштита културног наслеђа, организова-

на брига о уметницима у граду, културној анимацији и дифузији, што ће обезбедити културно и духовно зрачење града. Баштина и атрактивни ресурси се користе као адути, па визуелизација идентитета постаје саставни део „марке“ (енг. branding) која представља град. озбиљне стратегије осим што активирају просторне ресурсе историјског језгра спречавају непримерено комерцијално коришћење традиционалних елемената. Таква марка и представа о граду не привлаче само туристе, већ могу донети и озбиљне инвестиције.

Пример Пријепоља могао би бити занимљив за социолога града, јер осим особености у историјском и етнографском погледу, овај град један је од ретких који је успео да искористи своје ресурсе (или да их барем не занемари у потпуности), представи се другима и створи свој „бренд“, много пре него што смо усвојили ту страну реч. У њему посебну пажњу привлачи у архитектонском смислу амбијент чаршије, као изразит пример преплитања старог и новог и модерно изграђени делови града, који нису омели његову уроњеност у природу. Приметан је рурално-урбани континуум, као и континуитет у великом броју социјалних ставова и друштвених институција, али и релативна сегрегација делова града. На малом простору, и не само у архитектонском погледу, исказана је његова комплексна садржина и сусрети различитих утицаја, па је створена јединствена традиција у креативном процесу. У Пријепољу се преплићу оба принципа стварања простора - и плански и спонтани.

Можда би социологија града могла дати објективан суд и оцену културног простора Пријепоља као претпоставку урбаног одрживог развоја. Питање се односи пре свега на начин на који је

простор обликован, колико је историчан и модеран и колико је утицао на формирање симболичких вредности уписаних у колективно памћење.

У покушају дефинисања родног града по правилу преовлађује субјективна претпоставка, обојена емоцијом и ослањањем на лично искуство. Ипак, у време општег незадовољства и критичерства понекад заборавимо на наше добре стране и предности. Можда недовољно истичемо колико је научника, уметника, истраживача, писаца и песника, уопште припадника и представника високе културе, угостио овај град. Но, вредност не лежи само у обрађености историјских и етнографских тема, археолошких налазишта, броју одржаних колонија, већ у томе да је градски колективитет овакве културне и уметничке акције прихватио као део себе. Научни скупови, ликовне колоније, и остала културна догађања интегрисали су се у колективни идентитет и учествовале у процесу његовог динамичног мењања. Култура града је у време његовог стасавања у модеран град играла важну улогу урбане матрице. Пример нам за то може бити и сам положај зграда културе у урбанистичкој схеми.

Не заборавимо да урбанизам и креативност оних који обликују наш животни простор само обезбеђују оквире за деловање. У оквиру у којем смо до сада стварали и даље стварамо, и плански и стихијски, постављене су добре основе и колажне представе оних облика који је попримио градски колективитет и начин како је визуелизован идентитет. Тако се са разлогом може рећи да се овај град у свим својим различитостима и јединственостима, с правом може посматрати као заједница већа од породице, а мања од државе. Град, то су пре свега људи.

Марија Д. Штекућ

Име ти винско - Виницка

**Излих се данас у траве
испод ждребице вране
у срце мрава
у крила пчеле
у безданице.**

**Из стамен камена
цједих
од јутра до ноћи
капљу вина
а вид ми
жедан оста.**

**Име ти пуно вина-
Виницка
а чокота немаш.
Љепоту винове лозе
у вид бих да свијем,
ко преци
хтио бих твојих поља
да се напијем.
Жубор вина
кроз слух да ми протекне,
а чокота немаш.**

**Сада пијем вино
из имена твога.**

**Имам те у оку,
у птици,
у цјесми,
добра жено.
И кад си тужна
и кад си осрећена
дочекујеш и пратиш
винским именом.**

**Добра жено кажем,
јер рађаш непрестано
вртовима и њивама
и голицаш иза вида
винским именом.**

**Жубором ти
слух ми претачеш.
Сад једино
из имена твога
вино пијем.**

Њеџош М. Несћоровић

КАКО РЕШИТИ КОНАЧАН СТАТУС КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

КОСМЕТ - СРПСКА ТАПИЈА

Непосредно после најновије рунде косметских погрома, у марту 2004., извесни чиновници „међународне заједнице“ у јужној покрајини као да су били на ивици откривања врлина гласности - а можда чак и спремни за перестројку.

Пламеном десетина српских светиња истина је барем на тренутак постала непорециво видљива. Тај тренутак званични Београд није адекватно искористио, прилика је пропуштена и сада су се ствари добрим делом вратиле на старо. По свим рационалним узусима НАТО-УН мисија је једна ничим ублажена катастрофа и поново смо сведоци претварања да постоји некакав напредак.

После неопрезног излива мржње 17. марта 2004. албанско вођство опет пажљиво дозира антисрпско насиље. Оно је (као и четири године пре мартовских догађаја) таман довољно смртоносно да избегле Србе одврати од повратка, али и довољно ниског нивоа да се избегне осуда „међународне заједнице“. Њени су представници ионако заинтересовани само за изградњу мултиетничког Потемкиновог села, ако треба и по цену да у њему не преостане ниједан Србин.

Што се конкретне стратегије српске стране тиче, пролетос предложени модел децентрализације добар је као средство за добијање времена и избегавање потписа на документу о „konaчном решењу“. Аргумент децентрализације треба детаљно поткрепити кипарским председаном: ако је прихватљиво да етнички подељен Кипар уђе у ЕУ, ако је његова де факто етничка подела на две потпуно аутономне целине додатно одобрена од УН и САД, онда нема ни принципијелних ни практичних разлога да такав модел не буде прихватљив и за Космет. Што се тиче статуса верских светишта окружених територијом коју контролишу Албанци - Дечани, Призрен, Грачаница - он треба да следи модел Ватикана и других екстериторијалних поседа Свете столице на територији Републике Италије (Сан Ђовани ди Латерално, Кастел Гандолфо). Топла вода постоји, не измишљати нити прихватати лицемеран и злонамеран став да поменути председани нису примењиви.

За статус Космета vis-a-vis Београда српска страна треба да се позива на председан Оландских острва (Еланд) у односу на Финску. Право Хелсинкија на ова острва настањена Швеђанима било је 1919. далеко слабије него што је право Србије да задржи Космет. У јуну 1921. Савет Лиге народа ипак је одлучио да

Финска - као наследник царске Русије у границама Великог војводства Финске (1809-1917) - треба да добије суверенитет над Еландсима, да би се тиме одржао интегритет међународних граница.

Финска је међутим гарантовала становницима острва шведски језик, културу и обичаје. Споразум између Финске и Шведске о томе како ће се гаранције реализовати још увек је на снази. Данас је Аланд Ландскапсстурелсен (локална влада) задужена за сва унутрашња питања, а само су одбрана и спољна политика остале у надлежности владе у Хелсинкију.

Преседани дакле постоје, а проблем КиМ није ни толико јединствен нити толико тежак да би захтевао решење изван параметара установљених праксом других демократских земаља где различите етничке заједнице претендују на исту територију.

Ако Срби сада не ставе потпис на „konaчни статус“ који ће током 2005. да се од њих ултимативно затражи, ништа неће изгубити, а задржаће макар теоретску прилику да већ изгубљено поврате. Пре свега задржаће валидну тапију на Космет, са осномом за поновни улазак у посед када се побољша геополитичко окружење над којим сада немају контролу. Истрајност, јединство циља, стрпљење и вештина су кључ успеха, као што видимо из низа примера кроз историју: У Јерусалиму није било Јевреја скоро две хиљаде година, све док у духу Балфурове декларације нису почели да се враћају између два светска рата. А данас? Данас Аријел Шарон диктира услове рах Israelianna и Арафатовим наследницима и Вашингтону.

Хришћанска Шпанија је после освајачког налета Мухамедових наследника била стешњена на подножје Пиринеја, али идеал ослобођења полуострва - Реконквисте све до Гибралтара - никада није изневерила! Чак ни онда када су реалне шансе изгледале занемариво мале. Седам векова касније, 1492. и последњи маварски освајачи су напокон протерани.

Француска је изгубила Алзас и Лорену у рату са Прусом 1870. Са „konaчним статусом“ тих покрајина као делом немачког царства Французи се међутим никада нису помирили: скоро 50 година су их држали у свом срцу - премда не и на језику - и повратили су их у Версају 1919.

Република Ирска никада није пристала да прихвати „konaчан статус“ Алстера (шест грофовија Северне Ир-

ске) као интегралног дела Уједињеног Краљевства, већ је вазда у свом Уставу третирао Ирску као јединствену, недељиву целину. То јој није сметало да са Лондоном одржава нормалне дипломатске и друге односе, а та је упорност сада награђена учешћем Даблина у одлучивању о будућности покрајине.

Пре једног века Пољска није постојала на политичкој мапи, а сада се простире до Одре и Нисе, готово до источних предграђа Берлина, на многим територијама где Пољаци вековима нису били присутни ни у једном једином проценту становништва.

У свим поменутих случајевима исход је зависио од повољне консталације спољних околности, али и од снаге духа која омогућава да се те околности будно прате, да се у границама моћи моделирају, а пре свега да се у правом тренутку зналачки искористе.

Извесно је да у овом веку предстоји глобални сукоб цивилизација Запада и ислама (што је тема вредна посебне анализе неком другом приликом). Када неумитном логиком хантингтоновске парадигме садашњи „рат против тероризма“ ескалира у глобални поход против милитантног цихада, наступиће тренутак да Срби следе римску максимуму „carpe diem“.

Њихово право на КиМ (па и Републику Српску, да о Рашкој не говоримо) коначно ће бити прихваћено у „центрим моћи“ на обе стране Атлантика, не из Србима тако драгих разлога права, правде, историје, истине или морала, већ стриктно у складу са интересима западног света. Свет не функционише по принципу лепог, доброг и паметног већ у складу са оним шта његови лидери поимају као реално и корисно.

Срби не треба да буду гадљиви на могућност да своје интересе остварују на прагматичној, а не на метафизичкој основи, дакле зато што неком то одговара, а не зато што су у праву. У тренутку крајње слабости последњи је час да свој политички дискурс обогате примерима и поукама кнеза Ми-лоша Обреновића, кнеза Павла Карађорђевића и Николе Макрјавелија.

Тај закаснили поправни испит, наравно, није остварив у оквиру садашње поделе политичких карата у Београду. То ипак не значи да он није могућ у принципу. Као што су се Срби уверили пре девет деценија на Колубари, чуда су увек могућа, често вероватна, а понекад и извесна.

Срђа Трифковић

Манастири и цркве на подручју јужне Србије

СПОМЕНИЦИ КУЛТУРЕ НА УДАРУ ВАНДАЛА

Епархија врањска, у сарадњи са Филозофским факултетом у Београду, крајем прошле године је завршила евидентирање и снимање свих православних светиња на територији епархије, која обухвата подручје Врања, Бујановца, Прешева, Трговишта, Владичиног Хана и Сурдулице.

За три године, колико су радови на снимању и евидентирању, трајали описано је око 130 цркава и десетак манастира, у току истраживања пронађено је више икона, дела непознатих аутора, које представљају изузетно богато наслеђе и дају нову слику о иконосликарству 19. века на југу централне Србије. Прикупљени материјал је детаљно забележен на неколико хиљада писаних

Да ли је то демократија?

- Одговорност за то у каквом су стању верски и културни споменици Срба у местима где живе Албанци је на локалној власти коју у конкретном случају на подручју општина Прешево и Бујановац представљају Албанци. Уколико желе да се представе као демократски, цивилизовани и проевропски оријентисани, они морају да схвате своју одговорност за споменике материјалне културе српског народа у оним селима где више нема ни једног православног верника - каже отац Владан Милутиновић.

страна и неколико стотина компакт дискова, а цео пројекат финансирала је епархија врањска.

Владан Милутиновић, секретар епархије врањске, каже да разлог у покретању овако обимног подухвата лежи у жалосним искуствима по православно цркву када је у ратовима током распада СФРЈ, на територији Хрватске, Босне и Херцеговине а касније и на Косову и Метохији, уништен велики број цркава и манастира, о којима више нема никаквих трагова. Из тог разлога епархија врањска је решила да своје покретно и непокретно благо обезбеди тако што ће све бити детаљно евидентирани, описани и снимљени.

Крајњи резултат рада на овом пројекту треба да се нађе у књизи „Шематизам православља у епархији врањској“, где ће бити дат најпотпунији приказ стања црквених објеката и верујућег народа на подручју Пчињског

округа. Последњи шематизам, како и тичу у Епархији, рађен је крајем 19. века, када је овај простор припадао скопској митрополији.

Нема сумње да један од мотива за овако обимне, детаљне и скупе радове на пописивању свих цркава и манастира на територији епархије врањске, лежи у чињеници да је на овом простору, тачније у општинама Прешево и Бујановац из великог броја места потпуно исељено српско становништво, те да су у тим крајевима једини сведоци некадашњег живота Срба једино православни објекти, манастири, цркве и гробља који су стално на удару албанског становништва.

Прва црква на коју се наиђе када се са Космета, из правца Гњилана преко прелаза Кончуљ, иде према Бујановцу је црква Свете Петке у Лучану, селу које сада настањују искључиво Албанци. Налази се у центру села, прилично далеко од магистрале којом циркулише саобраћај. Тешко је поверовати да се у таквом стању налази једна православна црква у Србији. Ради заштите на њој су постављена метална врата и прозори. Црквену порту Албанци користе као сметлиште.

Последњи српски становник овог села, деведесетогодишњи Обрад Ристић, који се бринуо о храму, отеран је пре три године када су му непознати

починиоци подметнули експлозив испред куће у којој је становао.

Поједини манастири и цркве код Бујановца и Прешева налазе се у истом стању као они на Косову и Метохији, са идентичним траговима насиља.

Врањска света гора

Између манастира Светог Стефана у селу Горње Жапско и Светог Пантелејмона у селу Лепчињеце, на простору од десетак квадратних километара у средњем веку се налазило десетак манастира, и тај се простор назива „Врањска Света гора“. Најзначајнији духовни, културни и образовни центар на ширем простору југа Србије представља манастир Светог Прохора Пчињског, у општини Бујановац, док друге светиње попут цркве Светог Ђорђа у Ораовици код Прешева, Манастир Богородице на Просечнику, манастир у Лопардинцу и читава област Врањске Свете горе говоре о духовном животу православног народа на овим просторима.

Црква посвећена Светом Димитрију налази се на крају Прешева. Ограђена је високим зидом дугим 600 метара који је ојачан бодљикавом жицом. Храм је стар више од стотину година и

Графити на православној цркви, Трновац

недавно је обновљен. Шири простор црквене порте, који није ограђен, Албанци свакодневно користе за испашу стоке.

У Великом Трновцу, највећем селу у коме живи само албанско становништво у општини Бујановац, у храму Светог цара Константина и царице Јелене, служба се чује само 3. јуна, на дан храмовне славе. Тада се у њему окупе многи бивши српски становници овог села. Црква је неколико пута обијана, 2.000. године је и демолирана, па када држе службу свештеници иконостас и инвентар носе са собом. На фасади цркве је крупним црвеним словима пре три године исписано УЧК, касније АКШ (Армија комбтаре Шиптари, код нас преведена као АНА). Ови „графити“ су прекречени, сада се називу кроз слој креча, али су зато исписани нови, очигледно руком навијача неког локалног клуба. На прозору храма видљива је рупа од метка, многи надгробни споменици на гробљу су поломљени или срушени.

- Наши многобројни апели локалним албанским властима, држави и међународним институцијама нису до сада скренули пажњу на проблем уништавања православних светиња у општинама Бујановац и Прешево. Епархија врањска је из катастра прикупила изводе о постојању православних гробаља у местима где сада живе искључиво Албанци, и предаће их општинским властима Прешева и Бујановца, уз захтев да се та гробља врате у првобитно стање. Без тензије и без намере да се ремете међунационални односи, али Албанци који живе на простору Бујановца и Прешева морају да схвате своју одговорност за стање споменичке културе - каже отац Владан Милутиновић.

Најдрастичнији пример који може да покаже однос Албанаца према срп-

На удару рушитеља

Исељавање као последица економског и сваког другог притиска, за Србе је погубна бољка и, што се Албанаца тиче, у селима која се налазе уз административну линију са Косметом, одрађено је темељно. Село у коме би била продата прва српска кућа је у току неколико десетина година потпуно мењало демографску структуру - Срба више није било. Једини објекти у њима који нису променили власника су манастири, цркве, гробља и имања, власништво Српске православне цркве. У надлежности су епархије врањске, а у (не)милости албанског становништва, препуштени зубу времена, небризи и намерном уништавању.

Црква Свете Петке, Лучане

ским споменицима може се видети у селу Ораовица, општина Прешево, и тај пример је више пута понављан иностраним и албанским представницима, каже отац Владан. На брду изнад села налази се манастир Светог Ђорђа, подигнут у 13. веку, који је под заштитом Завода споменика културе из Ниша. Једини има имање, пашњаке и шуме, али данас у њему нема никога. Пре неколико година било је покушаја да се манастир оживи, саграђен је чак и нови конак, али су током 2.000/01. године терористички напади ОВПБМ били тако жестоки да је одлучено да се зидови конака зазидају циглом и малтером.

Да би се заштитила црква је прекривена асфалтом који ме може да се сруши ни поломи од сталног гађања каменицама.

Старо манастирско српско гробље није било могуће заштитити. На њему нема више ни једног целог споменика, сви су систематски и темељно униште-

ни, свака фотографија и свако име. Последњи Србин који је живео у Ораовици, Анђел Цветковић, умро је пре девет година. И његов споменик је срушен, као и крст на цркви.

- Та црква и то гробље се не налазе на територији Косова и Метохије, и недопустиво је то што власти, локалне - албанске и државне, затварају очи пред тим проблемом - каже отац Владан, наводећи да су о уништавању православних споменика у селима које настајују Албанци више пута писмено обавештавали представнике надлежних министарстава, али да до сада ништа конкретно није урађено.

У селу Летовица не знају се више ни трагови православног гробља, капела Свете Параскеве у Раинцу је такође у изузетно лошем стању, у Црнотинцу је потпуно уништено православно гробље и на њему сада лежи сеоска депонија.

РЕЧ О ЈЕЗИКУ

Своје излагање нећу усмјерити О српском језику већ ЗА српски језик, језик српске цивилизације, као такве признате у свијету. Цивилизације која се изучава на многим свјетским универзитетима, Европе, Азије, Америке. Покушају да предочим разлике научним терминима и животним појимањем, што ће нам свакако свима бити ближе, јер је српски језик предвиђен за све и сва времена.

У црногорске школе, полу званично, не кроз школска врата, већ кроз ошак, спроведен је матерњи језик као наставни предмет - покушавајући да замијени досада учени српски језик. Тако је из министарске канцеларије, и неке штамарије, штампана разредна књига, дневник, за ученике првог разреда деветогодишње школе. Та разредна књига данас више личи на трговачку књигу него на разредну књигу. Поред презимена и имена ученика, стоји ознака којим језиком ученик говори: српским, бошњачким, црногорским. Тако матерњи језик постаде Матерњи јазук. Та штета која се наноси српском језику и српској цивилизацији, ствара нам бол који сви осјећамо и то нас је данас сабрало. Осим оних интриганата, који се казују да су Срби. Они су вечерас оправдано одсутни, јер су своје одсуство оправдали да су заокупљени злбом, подвалама и пакостима које назваше бојкотом.

Ја могу да разумијем да се зависно од сезоне мијења одјећа и обућа. Али, да се мијења језик - то ми није јасно. Стиче се утисак као да смо емигрирали у неку другу државу, па се организовали кроз удружења да очувамо свој језик и традицију.

Српски језик није настао у министарском кабинету, па не може бити ни укинут у кабинету. Српски језик је дио нашег анатомског склопа. Генератор наших религијских, емотивних, васпитних, образовних функција. Тако је у Црној Гори било кроз све вијекове.

У вријеме Светог Петра Цетињског учили су најмлађи из Српског буквара штампаног у Млечима 1812. године. На Цетињу 1836. године, Његош је обзнанио Српски буквар гдје су поред основних лекција из читања и писања, постојале лекције о славној српској прошлости.

Према Закону о устројству гимназија у Књажевину Црној Гори од 30. августа 1890. године био је обавезан српски језик. У Земљопису за ученике трећег разреда основне школе, који су написали Ђуро Поповић и Јован Рогановић, а прегледала и одобрила Књажевска Црногорска школска комисија, штампано на Цетињу у Државној штамарији 1895. године, у поглављу

Наша домовина Књажевина Црна Гора, на 5 страни пише: „Сви људи, који живе у нашој домовини јесу Срби, који су већином православне вјере, а има их неколико римокатоличке и мухамеданске“. У истом уџбенику, на 27 страни такође пише: „У Црној Гори живе све сами чисти и прави Срби, који говоре српском језиком, а има их на 300.000 сџановника“.

Краљ Никола је мислио, говорио и сањао о српству на српском језику. За своје војнике Краљ Никола је био српски господар, са српском војском којом је штитио чувства својих Срба. Мисли и саме ријечи краља Николе чуле су се у то вријеме кроз „Црногорца“, српске новине, јер их је тако Краљ прозвао и позвао српски нараштај на озбиљан рад. Српско новинарство тога времена било је најодушевљенији поборник идеје ослобођења и уједињења народног.

У исто вријеме, на простору бјелопољског краја живјели су Срби под Турском управом. Та душманска царевина признавала је српски језик и хришћанске науке. Из очуваног свједочанства Српске православне основне школе, за школску 1901/2. годину, јасно се види да је учен српски језик, хришћанске науке, ћирилица. У турској свјетовној школи Руждији, такође се учио српски језик. На какав нас закључак упућују ове чињенице. Отоманска империја је познавала и признавала српски језик и писмо, а данашња управа - не.

Да ли се то мрзи етос својих предака! Зашто се данас у Црној Гори фаворизује црногорски језик, а поништава српски језик у којем нема ни једног лажног звука. У српском језику све је сливено. Фаворизује се језик који трује, а покушава укинути језик који исцелаује.

Уставом Црне Горе регулисано је питање употребе језика и писма гдје се децидно каже „У Црној Гори у службеној употреби је српски језик ијекавског изговора“. Законима о основној и средњој школи регулисано је питање употребе језика у школама. Па ако се декларишемо као легалисти онда се Закон, а закони произилазе из традиције, морају поштовати.

Чак и када се настава изводи на језицима националних, односно етничких група ученици ОБАВЕЗНО уче српски језик. Тако имамо ситуацију, да у школама гдје се настава изводи на албанском језику, постоји предмет Матерњи језик. Питамо се, па који је онда матерњи језик Албанцима.

Просвјетни радници имају један велики проблем који се ни једног другог занимања не дотиче. Наставнику је државна прописала норме и стандарде, кроз наставни програм, шта ће се на

ком узрасту и колико учити, сазнавати. Да ли је тако и у високоразвијеним европским земљама ка чијем јату и гнијезду тежимо.

Па не би се рекло. У развијенијим земљама постоје Државни центри за образовне ресурсе као експертско тијело које креира наставну материју. Експертска тијела, а не Просвјетни савјети.

Замислите министарство просвјете које у наставним предметима тражи нешто лоше, и нађе га, нигдје друго, него баш у српском језику. У читавом просвјетно-научном систему кидисали су баш на српски језик.

Ми у Црној Гори имамо Филозофски факултет у Никшићу са катедром за српски језик и књижевност. Не може никакав Просвјетни савјет, Министар, ма како се звали, имати већу компетенцију од ове Катедре за српски језик и књижевност. Како може један стручњак за физику бити позванији да говори о језику од универзитетских професора сабраних на Никшићкој катедри. Катедра за српски језик је најкомпетентнија и најпозванија да о овом питању разговара. Није забиљежено, нити ће бити забиљежено да некоме пада на памет да мијења назив језику. Наставни програми јесу промјениви, али српски језик не.

Савремени градитељи црногорског језика траже крвно сродство са другим словенским језицима, али са српским никако. Српски језик је језик чврсте лингвистичке основе, нормативно утврђен и научно доказан. Само име није довољно да би се констатовао засебан језик. Смишљање нових посебних графема за „црногорске“ африкате сј, зј, је непотребно јер је јасно и одавно дефинисано у српском језику.

Чему издвајање? Аустријанцима не пада на памет да њемачки језик преименују у аустријски, или Бразилци португалски да преименују у бразилски, а аргентинци шпански у аргентински.

Српском језику се дивео Гете, браћа Грим. Разумљиво је што инострани лингвисти и данас користе термин Српски. Више генерација наших књижевника, умјетника, научника, интелектуалаца школованих у Одеси, Цариграду, Бечу, Паризу, Солуну, Прагу, британским универзитетима, међу којима су бројни правници, инжењери, историчари, филозофи, географи, математичари, лекари, сликари, pjesници, својим присуством, стручним радом, јавном дјелатношћу, увијек свјесно и са намјером, афирмисали су српску културу и српски језик.

Никакви декрети не могу укинути српски језик, нити га изблијеђети или испити.

Јово Мегојевић

ТУРСКА ПО НОВО АНТЕ PORTAS

Две вести, објављене у последње време, на сасвим различитим страницама новина и међусобно привидно неповезане, привукле су нашу пажњу. Једна, с првих страна дневних листова, односила се на друго очекивану, далекосежну одлуку с неизвесним последицама, донету на самиту Европске уније, да се одреди датум за отпочињање формалних преговора о приступању Турске европској над-држави, док је друга, неупоредиво скромније пласирана, говорила о отварању шпанског културног центра „Сервантес“ у Београду. Каква веза постоји између ових двају догађаја, сем оне календарске, да су се стицајем околности оба збила у децембру? Постоји, и то значајна! Оба нас, сваки на свој начин, подсећају да су одавно и заувек прошла времена у којима је наш језик могао бити обогаћен сликовитим изразима: „проћи као поред турског гробља“ и „то су за мене шпанска села“. Пошто ни ова „турска гробља“ ни ова „шпанска села“ никада нису била ни турска ни шпанска стварност, па ни проблем, већ наши, намеће се питање где се у односу на њих ми данас налазимо и јесмо ли кадри снаћи се у веку и у свету у којима се и језичка и ментална фразеологија брзо мењају, а да притом не заборавимо одговор на ростановско питање „ко смо, одакле смо и куда идемо?“ „Шпанска села“ препуштам позванијима, а ја бих се мало позабавио нашим „турским гробљима“. Баш зато што су, и што су увек била, само наша, како бисмо очували жив спомен на њих, али без даљег застајкивања у ходу и пометеног освртања уназад.

Наука која би требало да нам помогне, пружи потребне информације и знања о савременој Турској и о Турцима, да нам омогући да видимо, препознамо и упознамо стварну Турску и Турке, зове се туркологија. Она код нас, срећом, већ деценијама (од 1926.) постоји и као универзитетска дисциплина, али, на жалост, објективно и тавори на маргинама академског, културног и друштвеног живота. Шта данас наш просечно, па и натпросечно образовани грађанин зна о српској, београдској туркологији и туркологима? Уверен сам, веома мало или скоро ништа. Не би било мудро прогласити га главним кривцем за сопствену необавештеност, иако свакако стоји оцена да владајући вредносни систем нашег друштва „у транзицији“ није баш нарочи-

то наклоњен афирмисању разних непоследно непрофитабилних научних, образовних и културних делатности и њихових посленика. Пред новим изазовима времена у којем Турска све одлучније, историјски не први пут, али сада на битно измењени начин, куца на европска врата и кад су не више само Истанбул, као шверцерска Мека, већ и турске обале и летовалишта постали привилегована дестинација српских туриста, наша туркологија налази се на раскрсници, с немалом одговорношћу, али и јединственом шансом. Њени задаци су вишеструко сложени, јер упознавати Србе с Турцима није исто што и са Швеђанима или Јапанцима. Тешкоће и замке ту, јамачно, нису само и преваходно филолошке. То би бар свакоме морало бити јасно...

Историјски и политички контекст у коме су се уобличавале наше представе о Турцима, а и академски постепено стасавала српска туркологија у југословенском кључу, нису никако били неутрални или једнозначни. То до одређене мере вреди и за читаву Европу. Нису се случајно претече савремених „имаголошких“ студија о Другој у Европи прво јавили у виду разматрања „слике о Турцима“. Турчин, односно Османлија, вековима је био тај Други, а Срби су међу оним европским народима којима је то био најинтензивније и остао најдуже, као газда у запоседнутој кући. Наравно, Турска је данас нешто друго. Због тога држим да и има смисла исписивати ове редове о нашој туркологији. Турска је велика, динамична, перспективна, знатно модернизована и европеизована држава једне самосвесне, историјски потврђене нације која амбициозно сматра да има права на, и носивости за, значајну улогу у будућности Евроазије, при чему Турци чврсто намеравају да остану Турци, а одскора све више и муслимани, што је, дакако, сасвим разумљиво и легитимно. Она је и балканска држава, регионална сила, наш незаобилазни политички, економски, безбедносни и културни партнер. Све више наших грађана који летују у Турској на лицу места се уверавају да и њихови домаћини о Србима имају претежно позитивну или бар уравнотежену представу, као о народу достојном уважавања, с којима су заједно, више ратујући него мирећи се, градили историју, а с чијим се припадницима добро разумеју, препознајући, чак, много симпатичних сличности

у навикама и понашању. Од Ататуркових времена односи између наших држава били су тако добри и непроблематични, да се од турских политичара и дипломата могло чути како су им најбољи пријатељи у свету Пакистан и Југославија! Тако је то текло све до почетка онога што се обично назива „југословенска криза“...

Болно разбијање и растакање Југославије индуковало је нову реалност у српско-турским односима. Рат у Босни и Херцеговини и сукоби на Косову и Метохији, закључно с бомбардовањем Југославије, утицали су на то да се турска политика врати предататурковским балканским стазама. У томе не треба видети ништа више и трагичније од реалполитичке логике, али ни научити ништа мање од вечно актуалне лекције да, поред (променљивих) интереса, за које нас уче да су једини прави покретач сваке политике, у геополитичкој сфери делују и неке трансисторијске константе дужег трајања, које није препоручљиво губити из вида. Не би било с горега подсетити се, рецимо, готово заборављене књиге Емануела Берла „Европа и Азија“, у којој је уверљиво предочена миленијумска „ви магистралис“ међуконтиненталне макродинамике. Тријумфални улазак премијера Ердогана у Анкару, на „неоанадолски“ начин, у окићеном аутобусу, после извојеваног успеха у Бриселу, није могао а да у свест многих не призове и представе о свечаностима које су пратиле повратке султанских војски из победоносних освајачких похода. Турци су се последњи пут на тај начин радовали кад је 1999. године, такође у Бриселу, али као седишту НАТО-а, одлучено да и њихова војна јединица уђе у састав КФОР-а, у немачкој зони одговорности. „Мехметчик поново на Косову!“ гласили су тада огромни наслови у водећим турским листовима. „Мехметчик“ је, наиме, име од миља за припадника турске армије. Историја можда никада није успела да буде делотворна „учитељица живота“, али је често и путоказно упозоравала да није без удела у обликовању садашњости и постављању темеља будућности. Како, дакле, градити нашу заједничку европску и балканску будућност са савременом Турском и „новим“ Турцима, у обостраном интересу, користећи се богатим наслеђем прошлости, али и не допуштајући да нас заводљиви пројекат европског неимарства учини глу-

вим и слепим, неосетljivим на оне знакове времена који подсећају да свет не почиње од нас нити ће се с нама завршити? Колико нам у томе може помоћи наша туркологија? А морала би да помогне, и то битно....

Да би се разумело стање у коме се сада налази српска туркологија, потребно је знати понешто и о њеном историјату и развоју. Могла би то бити подужа, занимљива прича. За ову прилику, рецимо само то да се она као самостална и целовита научна дисциплина, с лингвистичко-књижевном и културолошком заснованошћу, споро и мукотрпно еманциповала у односу на разумљиво, мада академски не и савсвим оправдано, привилеговану османистику. Уосталом, и оријентална филологија, односно научна оријенталистика у целини дуго је прихватана, и

алтајистички усмери, прошири и прдуби своја истраживања, данас угледни европски турколог Милан Адамовић био је принуђен да Београд замени Гетингеном. И то није усамљен пример.

Захваљујући здравој научној визији, самопрегорном труду и тихој упорности неколиких научника и педагога, наша туркологија, са средиштем на Филолошком факултету Београдског универзитета, ипак је успела да се часно одржи и делимично одговори својој академској, културној и националној мисији. С дужним пијететом треба у том смислу подсетити на имена рано преминули, Марије Ђукановић (1923-1983), дугогодишњег управника Катедре за оријенталистику, и, нарочито, свестраног, ретко обдареног турколога Славољуба Ђинђића (1935-2000), професора на истој Катедри. Научник ис-

такође прибавља у приватној режији, ксерокопирањем! Заједно са заслужним османистом и туркологом изразите научне проницљивости и литерарног сензибилитета, Душанком Бојанић Лукач (1927-2004), као и још неколицином турколошких посленика, С.Ђинђић је био пионир и у представљању пробраних дела савремене турске књижевности читаоцима на српском језику. М.Ђукановић, С.Ђинђић, Д. Бојанић-Лукач... заслужни, светли ликови којих, на жалост, неумитно више нема. А ко данас представља београдску и српску туркологију пред којом стоје крајње озбиљни задаци и има ли наде да ће им она спремно одговорити? На ово кључно питање тешко је, поготово на ограниченом простору новинског текста, дати једнозначан одговор и изрећи поуздану прогнозу. Потенцијала, свакако, има, али је велико и отворено питање хоће ли им, и из ванеснафских и из унутареснафских разлога, бити омогућено да се на прави начин искажу и потврде.

Ако је судити по неким новим и најновијим преводним доприносима, рекло би се да наши млађи турколози знају шта им на том пољу ваља чинити, прате појаве и кретања у савременој турској књижевности и с њима на узоран начин упознају нашу средину. Тако је, на пример, књигом „Турска прича“ (2004), Ксенија Голубовић-Брејек веома успешно представила избор репрезентативних новијих остварења у оквиру прозног жанра по коме је литература модерне Турске заслужено позната и ван својих националних и језичких граница. Свестрани оријенталиста Иван Пановић определио се, пак, за превођење романа данас водећег и у свету изузетно цењеног Орхана Памука. Прво је (2002) објавио кратку „Белу тврђаву“, а затим и „Нови живот“ (2004), роман који је свога писца учинио списатељском личношћу с којом се рачуна. Има лепе симболике у чињеници да је, више од две деценије пошто је његовом учитељу С.Ђинђићу додељена угледна преводилачка награда „Милош Ђурић“, за превод класичног дела општетурске народне епопеје „Књига Деде Коркута“ (1982), ово признање прошле године по други пут припало једном туркологу, овога пута за сјајан превод књиге писца који се доживљава као „заштитни знак“ савременог прозног израза на турском језику. За знатижељнике, дакле, који би да се с актуалним тренутком турске књижевности, а самим тим и Турске, упознају читајући на српском, изгледа да долазе бољи дани, што никако није за потцењивање. Напротив!

За оне, међутим, који би да науче турски, а посебно за студенте туркологије, непосредна перспектива је неупо-

Аја Софија, Истамбул

прижељкивана, првенствено као помоћна наука националне историографије „турског периода“ наше прошлости. Овакво виђење произлазило је из преких потреба да се и помоћу османских, а не само византијских и западних извора, што објективније и свестраније осветле читави векови балканске и српске прошлости. И сам велики Георгије Острогрски упорно је понављао да, уз византологију, на Београдском универзитету обавезно треба равноправно да се утемељи и османистика, а слично је мислио и мудри Радован Самарџић. Нико озбиљан, дакако, није оспоравао оправданост паралелног развијања и филолошко-лингвистички утемељене туркологије, а изведено и алтајистике, али је чињеница да је ова дисциплина све време била, некако, на споредном колосеку. Кад је пожелело да

танчаног смисла за одвајање битног од небитног, свестан приоритетних задатака наше туркологије, искрени поштовалац и одлични познавалац „свега турског“, али не и професионално деформисани, некритички туркофил, С.Ђинђић је, поред осталог, написао наш први модерни универзитетски „Уџбеник турског језика“ (1979) и предводио рад на изради, такође првенца у својој врсти, „Турско-српског речника“, објављеног, после више безуспешних покушаја с београдским издавачима, у Анкари (1997). О степену културне и друштвене свести наше средине о значају турколошких знања на свој начин сведочи и то што је овај речник данас практично недоступан студентима и другим корисницима, сем уз много приватног довијања, док се Ђинђићев темељни „Уџбеник“ махом

редиво суморнија. Поменуто је, већ, да су Ђинђићев „Уџбеник турског језика“ и „Турско-српски речник“ ненабављиви на нормалан начин, у књижарама, што, у овом случају на срећу, важи и за најновији „универзитетски уџбеник“ професора Филолошког факултета Мирјане Теодосијевић „Турски језик у савременој комуникацији“ (2004). Објављен у властитом издању, уз помоћ (с јаким разлозима!) Председништва Турске управе за сарадњу и развој, овај кентаурски спој некохерентног и сладуњавог фолклористичко-фразеолошког коктел с нефункционалним контрастивно-граматичким и правописним упутствима потпуно је ван методолошких координата уџбеничке литературе, особито оне универзитетке. Разложна је претпоставка да би се, с обзиром на узраст и претходно укупно образовање припадника „циљне групе“ којој је намењен („студентима треће и четврте године“), својим тоном и интелектуалним нивоом обраћања, њима местимично могао чак учинити и потецњивачки, па и увредљив. Евентуални целовитији стручни приказ овог „универзитетског уџбеника“ оставићемо за другу прилику и примеренију публикацију. Не бих га овде, сем илустративно, вероватно ни поменуо, да није типолошки релевантан и на једном ширем и далекосежнијем плану од примењено-лингвистичког. Упозорава нас, наиме, да никако није сигурно да ће наша туркологија лако пронаћи прави одговор на изазове пред којима се, не само у академском, већ и општедруштвеном и националном смислу налази.

„Универзитетски уџбеник“ М. Теодосијевић карикатурални је изданак једне одраније присутне, али мало кад и отворено, јавно дијагностиковане, некритичке туркофилске тенденције у нашој туркологији. Ова склоност идеализовању свега турског иде далеко преко границе разумљиве, и неопходне, љубави за језик, књижевност и културу, којима се турколог као научник и наставник бави. Таква племенита и подстицајна приврженост струци није, уосталом, никаква привилегија искључиво туркологије и њених посленика. Без ње истинског успеха у бављењу филолошким дисциплинама, заправо, не може ни бити. Овде је, међутим, реч о нечем дугом, што код нас у случају Турске и Турака, како је већ било наглашено, има озбиљније конотације, а може имати и последице, од посвемашњег узношења, рецимо, шведских или јапанских врлина. И у европској османистици одавно је запажена појава о којој говоримо, тако да су поједини, чак и веома истакнути османисти и историчари, умевали да се провремено удаље од чињеничне, научне истине и загазе у плитке, млаке и мутне воде

османофилског релативизовања неких догађаја, личности и поступака из прошлости. У судару с опречним перцепцијама, долазило је и до судских епилога, а губиле су се и универзитетске катедре, што се најдраматичније испољило у вези с османофилским оспоравањем геноцида над Јерменима у француској интелектуалној средини. Матичном току београдске универзитетске туркологije оваква оптерећења, срећом, досад нису била својствена. Тако би требало и да остане, јер је одржавање и неговање уравнотеженог односа према сопственој, полазишној, с једне, и „циљној“ страни култури, с друге стране, предуслов трајне успешности сложене научне, дакле по дефиницији универзалне, и националне мисије коју нови изазови намењују нашој туркологији.

Ако професор који осмишљава и води наставу турског језика на осам деценија старој Катедри за оријенталистику Филолошког факултета у Београду, уз помоћ турске државне агенције за извоз пантуркизма у Средњу Азију, на Кавказ и на Балкан, објави и као „универзитетски уџбеник“ обзнани укоричени текст из кога, поред осталог, сазнајемо да се турски, „како Турци кажу“, говори „од Кинеског зида до Јадранског мора“, да је то језик „лак за учење“, али „којим се тешко овладава“, али и да се вреди потрудити, јер га је „наш народ у прошлости знао“, али је то знање „закржљало“, тешко је бити спокојан у погледу изгледа да нам наша универзитетска туркологија приближи турски, Турке и Турску, онакве какви стварно јесу. Јер, турски језик, Турска, а нарочито Турци на страницама „универзитетског уџбеника“ М. Теодосијевић нереално су, па и надреално портретисани. Истовремено се разнежено величају кемалистички национализам и вредности муслиманске традиције, као врлине Турака истичу се „храброст, чојство, честитост, стрпљивост, поштовање старијих и гостопримљивост“, а изнад свих пристојност у опхођењу и учтивост. „Турци неће напустити просторију, запалити цигарету или учинити нешто слично, а да учтиво не затраже дозволу од присутних“, они „не псују много“, али зато уљудно моле и захваљују се, при чему уз ову тврдњу, ваљда као контрастивни увид, иде „општа опсервација да је Србима врло тешко да кажу 'хвала, молим', па се тој неваспитаној раји која би да научи језик учтивих Турака налаже да схвати како изрази молбе и захваљивања нису „испразне фразе“!? За неке туркологе идеална мета учења и наставе турског као да није само добро овладати овим језиком (и припадајућим сегментом културе), већ постати добар Турчин!

Срећом, и у самој Турској има трезвених гласова који своје земљаке упозоравају да се на жељеном путу ка Европи морају мењати многа схватања и навике, управо оне, прилично распрострањене „неоосманске“, из тамније зоне обичајног кодекса коме се у „универзитетском уџбенику“ М. Теодосијевић изриче прави панегирик. Коментаришући одушевљену метафору из колумне једног свог колеге, срочене само дан по Ердогановом бриселском тријумфу, да ће „Турска Европи доћи као вијагра“ угледни и проициљиви новинар и публициста Мехмет Али Биранд смогао је снаге и разборитости да баш у том тренутку националне еуфорије препоручи више самопоуздања и опуштености. „Морамо престати да се према другима опходимо као да стално изнова бијемо Галипољске битке“, гласило је његово речито упозорење. Много је показатеља да овакви, још увек сразмерно ретки гласови цивилизацијског здравог разума наилазе на позитиван одзив у делу истински самосвесне, али и еманциповане турске јавности, особито међу младима. А то је, ако се покаже тачно и испољи у социјално/социолошки релевантним размерима, и те како значајно, па и охрабрујуће, јер би „према неким статистичким пројекцијама, број младих Турака радно најактивније доби (од 20 до 40 година) између 2005 и 2025. године порастао са 24 на 27 милиона душа (док би се у земљама ЕУ смањило и са 128 опао на 106 милиона).

Било би свакако веома важно да се, у суочавању с новим турским изазовом, потребна мера самосвести и реалистичности успостави и у Европи, а поготово на Балкану. Тек под тим условом изазов може постати шанса за обострано обогаћење у наговештеној, али и магловитој заједничкој европској будућности. У праву је био италијански геополитички писац и аналитичар Лучо Карачоло кад је, подстакнут противречним одједина одлуке о покретању преговора с Турском о прикључењу ЕУ, свој коментар у листу „Република“ насловио „Изазов идентитету Европе“, а започео следећим речима: „Хвала Турској! Хвала јој, јер нас је принудила да се коначно сучелимо с основним питањем: каква Европа јесмо, а каква жељимо да будемо?“ „Случај Турска“ је, заправо, катализатор, својеврсни „лакмусов папир“ и „камен кушње“ на великој раскрсници до које је Стари континент стигао на заласку (по некима и у сумрак) другог миленијума. Промисљати данас како Турску тако и „Турску“, за Европљане неизбежно значи, стога, и одважно понирати у себе, знањем отклањати незнање, рационалним превазилазити ирационално и градити се изнутра, за самосвесно, свестрано и

осмишљено отварање према Другоме, не падајући притом у фаустовску замку прикривену „политичком (или каквом другом) коректошћу“ дужег или краћег тренутка.

Како суштински јесмо Европљани, а уз то и Балканци, бављење туркологijом, овде и сада (а и вазда) морало би се схватити као веома озбиљна научна, педагошка, културна и јавна делатност. Овога би, првенствено, требало да буду свесни сами турколози, али не мање и друштво и држава, са свим консеквенцама које таква свест логично подразумева, од академске одговорности до израженије институционалне и опште подршке. Да је реч о стварима од општијег значаја, а могућностима различитих развојних путева и последица, а не о неком индивидуалном „искакању“ и појединачној појави, сведочи и судбина коју је имала једна турколошка иницијатива покренута крајем наших бурних деведесетих година. Тада су, наиме, југословенски турколози Ниметулах и Таида Хафиз, он Призренац, а она Мостарка, дошли на идеју да у Призрену „о свом руху и круху“ оснују Центар за турколошка истраживања. Била је то лепа и племенита, изразито конструктивна и далековидна замисао. Негдашњем „царском граду“ Призрену, својевремено истински мултиетничком урбаном бисеру који је под срећнијим околностима могао израсти у наше, истовремено балканско и европско, културно, универзитетско и туристичко средиште неодољивог зрачења и привлачности, један турколошки научни институт само би допринио престижу и гласовитости. Суочени, и на покрајинском и на републичком нивоу, с глувом и слепом административно-бирокупатском крутошћу и одсуством политичког слуха за свој пројекат, после обијања силних прагова и куцања на многа врата, предлагачи су били принуђени да одустану. Од адресе којој су се, као грађани Србије, у најбољој вери, лојално били обратили, али не и од пројекта. А и зашто би? Уз помоћ и подршку заинтересованих појединаца и институција с неких других страна, успели су да оснују „Центар за балканска турколошка истраживања“ (БАЛТАМ), али с двема адресама на меморандуму - анкарском и призренском. Тек у Анкари је, да подсетим, светло дана успео да угледа и наш први модерни „Турско-српски речник“...

У тешким условима кризе, избеглиштва, а потом и рата, БАЛТАМ је некако ипак успео да се осови на ноге. Почело се и с организовањем научних скупова, уз променљиви одзив позиваних турколога, претежно услед нередовних укупних регионалних околности. Ни потписник ових редова није досад, на жалост, био у прилици да се

одазове позивима призренских колега. Последњем, трећем симпозијуму БАЛТАМ-а домаћин је септембра 2003. године био Котор. Призренско-которска турколошка сарадња уродила је скупом необичног и крајње индикативног тематског и учесничког профила који није измакао будној пажњи пантуркистичких и неоосманистичких осматрачница „на западним границама“. Тако се, рецимо, на „њесбите“-у информативне агенције „Западна Тракија“ може прочитати веома похвалан приказ которског турколошког „њорксхоп-а ад хоц“, под насловом „У чему је значај балканске туркологије?“. А у чему је, бар за „Западну Тракију“, а вероватно и за неке туркологе и „туркологе“ с которског збора? Није, ваљда, само у томе да се објави како су „Турци толерантан народ“ (из саопштења једног подгоричког историчара), да је „Црна Гора сачувана благодарећи Османлијама, на чему треба да им је захвална“ (мисао такође подгоричког знанственика, по свој прилици из дукљанске турколошке школе), да би на Балкану свакако требало организовати један симпозијум о Ататурку (дубоко уверење црногорског професора народне књижевности и повремено политичара), као и да се „у савременом српском језику употребљава 10 000 изворно турских речи“ (М.Теодосијевић). У редакцијском коментару „Западне Тракије“ кличе се отвореном, мултиетничком и мултиконфесионалном „новом“ Балкану, где „сваки човек трага за својим идентитетом“, па тако „Бошњак који се у Београду моли пред турбетом Дамат Али Паше изговара речи: 'Турчин сам, Богу хвала, муслиман сам, Богу хвала!'. Као крунска идејно-методолошко и вредносно упориште и путоказ балканској туркологији за Трећи миленијум прилаже се, на крају, одломак из фермана који је 28. маја 1453. године султан Мехмед Освајач упутио балканским народима!

Из низа пресудних ваннаучних, али и неких унутарнаучних разлога, југословенска оријенталистика никад није успела да се успостави као препознатљива школа, иако је за то имала вишеструке предиспозиције и повремено будила наде да ће се на самосвојан начин дисциплинарно стабилизovati. Српска туркологија, суочена са знатним савременим и будућим изазовима, не би смела поклекнути. И она је данас на одсудном раскршћу. Од тога којим ће путем кренути не зависе само њена судбина, таворење или узлет, већ у многоструку спремност и оспособљеност Срба за нови сусрет с Турцима. А Турке ћемо и овога пута моћи разумети и примерено прихватити само онолико колико будемо спознали истину, и о њима и о себи. Наука и историја трајно не подносе је-

дино лаж, упркос свим њеним честим привременим победама. Све су то, без изузетка, „Пирове победе“. Иако су неке, како знамо, неизбежне, ваљало би се потрудити да их буде што мање. Србима многи, неки добронамерно, неки злонамерно, а неки чисто рутински и стереотипно, већ одавно замерају наводну неисторичну, спутавајућу опседнутост „косовским митом“, непродуктивну окренутост прошлости и неспособност рационалног колективног суочавања са савременошћу, уз стављање у погон свих својих немалих националних потенцијала. У делу тих прекора може бити и истине, али је свакако не мање стварно и то да српском, а вероватно и сваком другом народу, на путу развоја и уклапања у токове светских збивања, савремена и будућа историја предодређују све нове и нове „косовске битке“. За Србе је једна таква, тешка, објективно неравноправна и неизвесна, управо у току. Сурово реално, а никако митски! Од највећег је значаја схватити да се битка данас не добија и не губи само и првенствено на бојном пољу, већ и у школама, на универзитетима, у министарствима, установама културе и духа, успешном политиком и мудро дипломатијом, истинитим, али и ангажованим и маштовитим информисањем, стицањем пријатеља, а не стварањем непријатеља, зрелим, здравим и самокритичким самопоуздањем, а никако дефетизмом и анационалним, квазимондијалистичким рационализовањем губитничког и поданичког менталитета, уз спремност да се релативизује и оно што чини саму суштину бића и идентитета... Лако је, наравно овако писати, а неупоредиво теже тако радити и живети, поготово на општенародном и институционалном, друштвеном и државном степену обједињеног грађанског и националног прегнућа. Будући без илузија да таквом усмеравању нашег заједничког брода и постепеном националном препорађању могу дати осетнији и већи допринос, осмелих се на оглашавање с крајње ограниченом намером и амбицијом, да укажем на допринос који су једна наша научна дисциплина, туркологија, и њени посленици позвани да дају и на изазове с којима се суочавају у овим, по много чему прекретним, обећавајућим, али и неизвесним и смутним балканским, европским и светским временима. „Клетва Лазарева“ припада, дакако, прошлости, али су научни завет и национално достојанство непролазни, универзални дуг садашњости и будућности.

Дарко Танасковић

„ПУСТИЊА” БЈЕЛИЧКОВИЦА

Прелиминарно истраживање пећинске испоснице Бјеличковице, обављено јула месеца 2004. године, представља део шире целине, тачније, пројекта чији је радни наслов *Пећинске цркве и испоснице у области Полимља*. У току последње четири године, у оквиру овог пројекта обављена је теренска проспекција више локалитета - око манастира Давидовице, Куманице, Житина, Шудикове и села Доње Страђане. Извршено је, такође, и систематско истраживање испосница манастира Милешеве, у организацији Музеја у Пријеполу, Балканолошког института САНУ и Археолошког института у Београду. У току поменутих проучавања постепено се образовала и методологија рада, као и стручна екипа, у складу са особеним карактером споменика, односно, мултидисциплинарним начином истраживања.

Остаци испоснице Бјеличковица налазе се у стенама истоименог масива, у близини села Кратово, тачније, засека Ђирковићи. До сада није истраживана, а у стручној литератури позната је на основу кратког описа остатака, виђених из даљине. Према казивању локалних становника, испосница је у народу позната као *Пустинја*, што је већ само по себи веома речит податак. Наиме, тим називом су, током столећа, означавана станишта монаха-пустиножитеља. Испосница је заснована на улазу у пећину, то јест, у процепу који формирају два каменита масива, приближно на средини висине брега. У подножју стене налази се моћна осипина, у којој се уочава доста грађевинског материјала и комада сиге са обрушених зидова. Изнад осипине, процеп је затворен приближно до средине његове висине (око 18. м.) зидом од ломљеног камена. Изнад њега, повучен око 0,50 м. према унутрашњости пећине, налази се зид висок око 8 м., грађен тесаницима сиге. У свом горњем, најужем делу, оштећен је дејством комунистичке артиљерије после Другог светског рата, а два поготка и сада је могуће локализовати. Овим варварским чином објекат, који је био изузетно добро сачуван, видно је дестабилизован, па је њего-

во истраживање дошло готово у задњи час.

Чланови истраживачког тима, осим аутора овог написа, били су др Марко Поповић, Славољуб Пушица и Илија Андрејић, а драгоцену помоћ пружио нам је мештанин Радивоје Ђирковић из села Ђирковићи. С обзиром да је објекат неприступачан, прилажење је изведено алпинистичко-спелеолошком техником. Истраживање је имало прелиминарни карактер: узете су основне мере пећине и грађевине, урађени су описи објекта, као и скице основе пећине и пресека здања. Направљени су и одговарајући фотографски снимци. У наредној кампањи, планира се систематско, техничко снимање објекта и, по могућству, отварање једне контролне археолошке сонде. На овом месту, изложићемо укратко основне резултате наших истраживања. Пећина, укупне дужине преко 22 м., ширине 2-3 м. а висине, на улазу, око 8 м., састоји се од релативно правилног правоугаоног простора који се сужава у издужени канал. На око 4 м. од улаза, у поду се уочава камена плоча правилног, заобљеног облика, уздигнута од равни тла око 0,60 м. Упркос правилној форми, стиче се утисак да је природног порекла, а њену могућу намену у овом тренутку је тешко сагледати. У простору пећине налази се више дислоцираних дрвених греда, обрушених, свакако, приликом поменутог гађања испоснице. Најзанимљивији, делимично сачувани објекат је зид којим је затворен отвор пећине, грађен правилним тесаницима сиге и ојачан хоризонтално постављеним гредама-сантрачима. У његовој елевацији уочавају се остаци међуспратних конструкција, које се дају препознати по сачуваним гредама-патосницама. На основу њиховог распореда и међусобног размака, може се закључити да је испосница имала три етаже. На свакој је пробијен по један прозорски отвор, од којих је онај на другом спрату био накнадно зазидан. Нарочито занимљиве појединости представљају два зидана камина, са јужне стране, на првој и трећој етажи, од којих је овај други веома добро очуван. Имајући у виду логику простора, градитељску сврховитост, као и аналогije са истороним зда-

њима, треба претпоставити да је испосница, са своје задње стране, према пећини, била затворена дрвеном преградом. На постојање такве конструкције указују јасно видљиви трагови у стени. У питању су, по свему судећи, уклесана лежишта за греде, које су носиле ту конструкцију. Са највећом мером вероватноће, може се такође претпоставити да је комуникација међу спратовима била решена на уобичајен начин, уз помоћ дрвених степеника ослоњених на подесте.

Пре него што се изврше систематска испитивања, о физичкој структури, садржајима и времену настанка пећинске испоснице Бјеличковице могу се доносити само прелиминарна запажања. На испосници се, сасвим извесно, препознају две хронолошке фазе. Старијој би припадао доњи део грађевине, зидан од ломљеног камена, који би се хронолошки могао одредити у средњовековни период. Млађу етапу, идентификовану као данашњи горњи део испоснице, грађен тесаницима сиге, вероватно треба везати за епоху 16-17. века. Посматрана у ширем контексту сличних грађевина, наша пећинска испосница, по свом укупном решењу, припада најзначајнијим очуваним примерцима на подручју српских земаља. Њен најрепрезентативнији представник свакако је Горња, такозвана Савина испосница у Студеници – прототип за све потоње исихастирије пештерног типа. Судећи по сачуваним остацима, једнако монументална некада је била Милешевска испосница, која је свакако представљала важан монашки, али и градитељски образац у области Полимља. У сваком случају, *Пустинја* Бјеличковица може се, у својој категорији, сматрати монашким стаништем монументалних размера.

Кључно питање које се поставља у вези са Бјеличковицом односи се на идентификацију манастира коме је припадала. Да потсетимо – монаси отшелници нису били самостални, већ везани за матични, општежитељни манастир. Током седмице, они су обитавали у својим келијама, вршећи прописана послушања. У киновију су обавезно одлазили пра-зницима, а по правилу и једном седмично, како би присуствовали не-